

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Diplomová práce

Komparace prosincové ústavy z roku 1867 a ústavní listiny z
roku 1920

Zpracovala: Eva Benedová

Konzultant diplomové práce: JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová

Plzeň 2013

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Diplomová práce

**Komparace prosincové ústavy z roku 1867 a ústavní listiny
z roku 1920**

Jméno a příjmení:	Eva Benedová
Studijní program:	Právo a právní věda (M 6805)
Studijní obor:	Právo
Zadávací katedra:	Katedra právních dějin
Vedoucí diplomové práce:	JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová Katedra právních dějin

Plzeň 2013

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci na téma „Komparace prosincové ústavy z roku 1867 a ústavní listiny z roku 1920“ zpracovala samostatně, a že jsem vyznačila prameny, ze kterých jsem pro svoji práci čerpala způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

Plzeň, 2013

.....
Eva Benedová

Ráda bych poděkovala JUDr. et Mgr. Vendulce Valentové za odborné vedení a vstřícný přístup při psaní této diplomové práce.

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Ústavní vývoj 1848-1867	2
2.1 Pillersdorfova ústava	2
2.2 Kroměřížský návrh ústavy	4
2.3 Stadionova ústava	5
2.4 Silvestrovské patenty	7
2.5 Říjnový diplom.....	8
2.6 Únorová ústava.....	9
3. Analýza prosincové ústavy z roku 1867	11
3.1 Říšská rada	11
3.1.1 Panská sněmovna	12
3.1.2 Poslanecká sněmovna.....	12
3.1.3 Zasedání, pravomoci a výkon mandátu říšské rady	13
3.2 Všeobecná práva občanů	14
3.2.1 Státní občanství a (ne)rovnost občanů	15
3.2.2 Lidská práva občanů	16
3.3 Moc soudcovská, říšský soud.....	18
3.3.1 Zásady a organizace soudnictví po roce 1867	18
3.3.2 Správní soudní dvůr	19
3.3.3 Říšský soud.....	20
3.4 Výkonná moc	21
3.4.1 Panovník	21
3.4.2 Ministerská rada.....	22
3.5 Společná politika rakousko-uherských zemí.....	22
3.5.1 Panovník, zahraniční politika, armáda, finance	23
3.5.2 Delegace	24
4. Ústavní listina z roku 1920.....	25
4.1 Ústavní vývoj na území českého státu v letech 1918-1920	25

4.1.1	Recepční norma	25
4.1.2	Prozatímní ústava	26
4.2	Struktura zákona č. 121/1920 Sb. z. a n.....	28
4.2.1	Preambule a uvozovací zákon	28
4.2.2	Ústavní listina	29
4.3	Zákonodárna moc dle ústavní listiny	29
4.3.1	Národní shromáždění	29
4.3.2	Mandát, zasedání a usnášení se Národního shromáždění.....	30
4.3.3	Kompetence Národního shromáždění a stálý výbor	32
4.4	Exekutiva	33
4.4.1	Prezident	34
4.4.2	Vláda	35
4.4.3	Ministerstva	36
4.5	Moc soudní.....	37
4.5.1	Principy a organizace soudnictví	37
4.5.2	Ústavní soud	39
4.6	Občanská práva a povinnosti	41
4.7	Menšinová práva	44
5.	Komparace prosincové ústavy s ústavní listinou z roku 1920	46
5.1.	Diferenciace a analogie struktury prosincové ústavy a ústavní listiny.....	46
5.1.1	Zákonodárne orgány.....	46
5.1.2	Síla postavení exekutivy.....	48
5.1.3	Justice 1867 a 1920	49
5.2	Katalog základních lidských práv a svobod občanů.....	50
5.2.1	Obecná komparace občanských práv	50
5.2.2	Právo shromažďovací a spolkové	52
5.2.3	Tiskové právo	53
6.	Závěr	55
7.	Summary	57
8.	Seznam použité literatury	59

1. Úvod

Ústava je nejvýznamnějším zákonem státu, který stojí na vrcholu pomyslné pyramidy právních aktů. Jedná se o souhrn právních norem nejvyšší právní síly a především o určitý právní projev existence státu. Ústava zakotvuje a určuje uspořádání státu, formu vlády, výkon státní moci, dělbu moci a postavení jedince.

Počátky ústavního vývoje v habsburské monarchii jsou spjaty s polovinou 19. století. Postupným vývojem došlo k odchýlení se od principů absolutní monarchie ke konstituční. Tento ústavní vývoj byl určitou mírou ovlivněn ústavním vývojem v jiných zemích Evropy.

Cílem této diplomové práce je přiblížení ústavního vývoje na území habsburské monarchie, a to především se zaměřením se hlavně na tzv. prosincovou ústavu z roku 1867, která je tvořena několika zákony, a následnou komparaci s ústavní listinou z roku 1920. Porovnat ústavní vývoj, podstatné změny, ke kterým v průběhu let došlo, jež se týkají obsahu ústavy a jejich jednotlivých ustanovení.

V úvodu práce se zabývám ústavním vývojem na území habsburské monarchie v letech 1848 – 1867. Zmiňuji jednotlivé ústavy, které byly během tohoto období vydány, a historické okolnosti, které vedly k jejich vytvoření. Rok 1867 je stěžejním z důvodu vzniku prosincové ústavy, která se od předchozích ústav odlišovala a která mimo jiné zakotvila i tzv. dualismus.

V předposlední kapitole se věnuji přiblížení Ústavní listiny Československé republiky z roku 1920, které předcházely určitý ústavní vývoj po první světové válce, o kterém se ve stručnosti také zmiňuji, a do které se postupně začaly promítat principy charakteristické pro demokratický stát.

V závěru práce se zabývám srovnáním prosincové ústavy z roku 1867 s ústavní listinou z roku 1920. U komparace těchto dvou ústav se zaměřuji na vývoj některých ústavněprávních norem. Tedy k jaké ústavní změně došlo v roce 1920 v porovnání s rokem 1867, která právní ustanovení byla pro obě ústavy shodná či obdobná, v čem se ústavní listina inspirovala ústavou z roku 1867 a v čem se naopak odlišovaly.

2. Ústavní vývoj 1848-1867

Po skončení Napoleonských válek (roku 1815) došlo v Evropě k postupnému šíření myšlenky svobodnější a rovnoprávnější společnosti. Tedy touhy po přechodu od poddanské společnosti k občanské. Tento „*proces probouzení národního vědomí a vytváření moderního politického národa se nevyhnul ani habsburské monarchii.*“¹ Habsburská monarchie patřila svojí rozlohou mezi druhou největší říši v Evropě a byla tvořena několika jazykově, ale i kulturně různorodými společnostmi. V průběhu 40. let 19. století začaly postupně sílit požadavky měšťanů a části šlechty na možnost podílet se na utváření veřejných záležitostí. Snažili se o zrušení roboty, snížení vídeňského centralismu a vydání psané ústavy, jíž by byl vázán i sám panovník a která by zakotvovala občanská práva. Tento postupně sílící tlak vyústil roku 1848 až v revoluci.

2.1 Pillersdorfova ústava

Stěžejním krokem pro úspěšný počátek revoluce bylo povstání ve Vídni, které proběhlo mezi 13. – 15. březnem 1848. Tím došlo k faktickému ohrožení existence monarchie jako celku, a proto byla vláda nucena začít jednat a pokusit se o snížení napětí a zklidnění dané situace v zemi. Ze své funkce byl odvolán kníže Metternich², který byl kancléřem císaře Ferdinanda I.³ a za kterého fakticky vládl, a bylo přislíbeno vypracování ústavy, jež by zaručovala občanské svobody (např. osobní svobodu, svobodu tisku atp.).

K vyhlášení nové ústavy došlo 25. dubna 1848 ve Vídni. Bývá označována jako ústava dubnová nebo Pillersdorfova – dle svého tvůrce, ministerského předsedy Franze von Pillersdorfa.⁴ Ústava se měla vztahovat na území habsburské monarchie kromě Uher a italských zemí, jež spadaly pod nadvládu monarchie. Důvodem jejího sepsání mělo být utlumení volání měšťanstva po konstituci. Proto byla sestavena velice rychle a smísena ze vzorů cizích ústav. Jelikož byla vyhlášena bez schválení

¹ Hlavačka, M.: *Dějepis pro gymnázia a střední školy 3 – Novověk*, 1.vyd., Praha: SPN, 2001, str. 77

² Rakouský šlechtic, politik, ale i diplomat. V rakouské zahraniční politice byl aktivní od roku 1809 až do března 1848. Byl zastáncem absolutní moci, o jejíž udržení v habsburské monarchii usiloval až do března 1848, kdy byl propuštěn ze služeb kancléře a emigroval.

³ Rakouský císař Ferdinand I. bývá označován i jako Ferdinand V. – jako král uherský a český

⁴ Franz Pillersdorf se stal v březnu 1848 ministrem vnitra a později předsedou vlády. V důsledku vídeňské revoluce byl donucen z vlády odejít.

zákonodárným orgánem, hovoří se o tzv. oktrojované ústavě, tedy ústavě přímo nařízené panovníkem.

„*Ústava byla publikována pod číslem 49/1848 sb. z. pol.*“⁵, skládala se z 59 paragrafů, které byly koncipovány do sedmi částí. V §1 byla habsburská říše ustanovena konstituční monarchií: „*Všecky k Rakouskému císařství příslušící země činí nerozdělitelnou konstituční monarchii.*“⁶ V jednotlivých částech byly formulovány obecné právní normy o postavení císaře, zákonodárné a výkonné moci a o občanských právech. Pillersdorfova ústava zakotvovala základní demokratické svobody jako svobodu tisku, veřejnost a ústnost soudního řízení, náboženskou či osobní svobodu.

Výkonnou moc představoval sám panovník spolu s ministry a do jeho pravomoci spadala možnost práva veta a rozhodování o významných událostech.

Zákonodárnou moc tvořil dvoukomorový říšský sněm. Senát neboli horní komora měla být jmenována císařem, zatímco dolní komora měla být obsazena na základě voleb. Volební řád, který byl publikován v květnu 1848, stanovil, že volby budou nepřímé a aktivní volební právo se vztahuje na občany, kteří nejsou „*v námezdním poměru či jinak závislí.*“⁷ Proti tomuto volebnímu řádu však došlo k protestům, které donutily vládu nejen ke změně, jejíž podstatou bylo rozšíření volebního práva, ale také byla císařem zrušena horní komora. Říšský sněm se tedy stal jednokomorovým a „*byl prohlášen za ústavodárný orgán.*“⁸ Volby do ústavodárného orgánu měly probíhat na základě přímého volebního práva, kdy věková hranice aktivního a pasivního práva byla sjednocena a snížena na 24 let (před změnou byla minimální věková hranice pasivního práva 30 let). V souhrnu těchto a stále přibývajících protestů vláda od ústavy odstoupila a dubnová ústava se tak nikdy nestala účinnou.

⁵ Marečková, M.: *České právní a ústavní dějiny, stručný přehled a dokumenty*, 1.vyd., Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, str. 67

⁶ Zákon č. 49/1848 sb. z. pol., Pillersdorfova ústava, § 1

⁷ Schelle, K.: *Dějiny českého ústavního práva*, 1.vyd., Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2010, str. 7

⁸ Zimek, J.: *Ústavní vývoj českého státu*, 1.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1996, str. 10

2.2 Kroměřížský návrh ústavy

V červenci 1848 zasedal ústavodárny sněm, jehož členové byli ustanoveni na základě voleb konaných dle výše zmíněného volebního řádu. Hlavním cílem tohoto zasedání, které bylo kvůli nepokojům ve Vídni přesunuto do Kroměříže, bylo sestavení návrhu nové ústavy. Za zmínku stojí podotknout skutečnost, že na návrhu této ústavy se podíleli čeští představitelé: Karel Havlíček Borovský, František Ladislav Rieger a František Palacký. Ve svém návrhu ústavy F. L. Rieger formuloval požadavek suverenity lidu⁹, rovnost občanů před zákonem, nedotknutelnost vlastnictví, odstranění trestu smrti, zrušení šlechtictví a jiná práva a svobody občanů. Při zpracování návrhu se inspiroval francouzskou *Deklarací práv člověka a občana*. Proti Riegerovu návrhu však vystoupila vláda s tím, že zakotvení principu suverenity lidu je proti zásadám monarchie a požadovala odstranění tohoto ustanovení z návrhu ústavy. Další část návrhu ústavy se zabývala uspořádáním rakouské monarchie. Celá habsburská říše se měla rozdělit do několika celků, kdy každá země si měla zvolit svůj zemský sněm tak, aby jeden poslanec připadal na 15 000 obyvatel (u měst, jejichž počet přesahoval 20 000 obyvatel, mohl být jeden poslanec již na 10 000 populace)¹⁰. Volební právo do zemského sněmu mělo být založeno na přímosti a rovnosti. Větší územní celky říše se měly rozdělit ještě na kraje. V souvislosti s tím mělo dojít ke změnám i v uspořádání zákonodárné a výkonné moci.

Zákonodárnou moc měl tvořit říšský sněm spolu se sněmy zemskými. „*Říšský sněm měl mít volenou sněmovnu lidu a sněmovnu zemí, která se skládala ze zástupců zemských sněmů a krajských sjezdů.*“¹¹

Výkonná moc se měla sestávat z vlády zemské a říšské, kdy v čele říšské vlády měl stát císař s ministry a ve vedení zemské vlády měl být ustanoven zemský hejtman. Pravomocí císaře měla být možnost práva veta vůči říšskému sněmu, které mělo mít odkladný účinek. Pokud by však nastala situace, že konkrétní návrh zákona by byl přijat již třikrát, pak měl daný zákon dle kroměřížského návrhu ústavy vstoupit v platnost nehledě na námitky či jiné připomínky. Sněm v návrhu kroměřížské ústavy stanovil také rovnost jednotlivých zemí habsburské monarchie k celému císařství. Každé zemi mělo být umožněno právo na samosprávu v rozsahu

⁹ Všechna moc ve státě vychází z lidu

¹⁰ Urban, O.: *Česká společnost 1848-1918*, 1.vyd., Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, str. 74

¹¹ Marečková, M.: *České právní a ústavní dějiny, stručný přehled a dokumenty*, 1.vyd., Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, str. 69

vymezeném ústavou, kdy hlavní funkcí zemských sněmů měla být správa zemských financí, kulturních, hospodářských a politických záležitostí dané země.

Konečný návrh ústavy však nikdy nebyl projednán. Na císařský trůn usedl místo Ferdinanda I. jeho synovec František Josef I., jehož vláda od počátku směřovala opět k absolutismu a odmítala přijmout koncepci federalizace habsburské monarchie. Proto z 6. na 7. března 1849 došlo k násilnému rozehnání kroměřížského zasedání a tím i k přerušení konstitucionalismu.

2.3 Stadionova ústava

Ve stejný den, kdy byl rozpuštěn ústavodárný sněm v Kroměříži, byla císařem Františkem Josefem I. vyhlášena nová ústava¹², nazývaná březnová nebo Stadionova, dle svého autora ministra vnitra Franze von Stadiona. Obdobně jako u Pillersdorfovy ústavy i tato ústava byla oktrojovaná, tedy nařízená, vnucená panovníkem. Hlavním znakem Stadionovy ústavy byla její centralizovanost. Snaha o jednotný, nerozlučný územní celek s jednotným rakouským občanstvím. Došlo k popření federativního principu a zároveň k posílení panovnickovy moci. Všechna moc byla svěřena do rukou císaře, který byl nedotknutelný, mohl rozhodovat o válce a míru, byl vrchním velitelem armády a byla mu svěřena i pravomoc vyhlašovat zákony a jmenovat či propouštět ministry a jiné státní funkcionáře.

Výkonná moc dle březnové ústavy spadala pouze do rukou císaře, který ji, dle § 84, uskutečňoval prostřednictvím svých ministrů. Výkonnou moc tvořila v podstatě i tzv. říšská rada, kterou měl panovník k dispozici jako poradní orgán. To, že byla veškerá moc svěřena do rukou císaře, je možné pozorovat i na obsazování členů říšské rady, kteří byli vybíráni a jmenováni pouze panovníkem.¹³

Zákonodárná moc byla ukotvena v části VII. zákona č. 150/1849 ř. z. „*Moc zákonodárná vykonává se v záležitostech říšských od císaře ve spojení se sněmem říšským, v záležitostech pak zemských od císaře ve spojení se sněmy zemskými.*“¹⁴ Říšský sněm spočíval v dvoukomorovém systému a na první pohled byl ústavou zachován určitý prvek parlamentní monarchie, avšak ve skutečnosti tomu tak nebylo.

¹² Zákon č. 150/1849 ř. z., Stadionova ústava

¹³ Tamtéž, §§ 96 a 97

¹⁴ Tamtéž, §37

Zasedání horní i dolní komory svolával a rozpouštěl císař. Právní normy upravující říšský sněm obsahovala část VIII. Stadionovy ústavy. Týkaly se především podmínky aktivního a pasivního volebního práva do komor, zásady veřejnosti a ústnosti hlasování při volbách a podmínky hlasování a usnášení se v každé z komor. V § 51 byla zahrnuta inkompatibilita výkonu funkcí v obou komorách současně. Zasedání říšského sněmu byla veřejnosti přístupná, avšak na návrh předsedy mohla být veřejnost vyloučena.

Březnová ústava upravovala také základní zásady moci soudní, jakožto veškeré moci vycházející z monarchie. Byla ukotvena zásada veřejnosti a ústnosti soudního řízení, ale také výjimka z této zásady, a to z důvodu veřejného pořádku a mravné výchovy. Měl být zřízen nejvyšší říšský soud, který lze v současné době přirovnat k ústavnímu soudu. Do kompetencí říšského soudu spadalo právo rozhodovat o sporech vzniklých mezi monarchií a jednotlivými zeměmi říše, anebo mezi jednotlivými zeměmi navzájem. Sídlem říšského soudu byla Vídeň.¹⁵ Kromě zákonodárné, výkonné a soudní moci ústava upravovala také brannou povinnost a státní hospodaření.

Změna ústavy byla možná pouze za přítomnosti nejméně tří čtvrtin všech členů dané komory (muselo se hlasovat v obou komorách) a nejméně dvě třetiny museli být pro změnu.¹⁶ K tomuto kroku ale nikdy nedošlo, jelikož Stadionova ústava, obdobně jako návrh ústavy z Kroměříže, nebyla nikdy účinná. „*Jen některá ústavní ustanovení byla provedena patenty a ministerskými nařízeními.*“¹⁷

Spolu s březnovou ústavou byl doložen patent, který upravoval základní občanská práva. „*Ve třinácti paragrafech zakotvil svobodu vyznání, vědy a vyučování, tisku, slova, zákaz cenzury, právo petiční, svobodu shromažďovací, nedotknutelnost osoby, svobodu domovní, ochranu listovního tajemství.*“¹⁸ Ale je nutné zmínit fakt, že si vláda v jednom z ustanovení ponechala pravomoc na dočasné pozastavení těchto oprávnění občanů, především v období války a jiných nepokojů. Toto doplnění ústavy, stejně jako samotná ústava, nikdy nebylo realizováno.

¹⁵ Zákon č. 150/1849 ř. z., Stadionova ústava, §§ 100 a n.

¹⁶ Tamtéž, § 123

¹⁷ Marečková, M.: *České právní a ústavní dějiny, stručný přehled a dokumenty*, 1.vyd., Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, str. 70

¹⁸ Malý, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3.vyd., Praha: LINDE, 2003, str. 220

2.4 Silvestrovské patenty

Počátek 50. let přinesl obnovu absolutistické vlády. K nastolení absolutní formy vlády došlo pod záštitou Alexandra Bacha, který ve funkci ministra vnitra nahradil vážně nemocného Franze von Stadionu. Snahy o konstituci byly tak na určitý čas definitivně potlačeny a byl nastolen neoabsolutismus. Období let 1851-1859 bývá také označováno jako bachovský absolutismus, jelikož A. Bach byl hlavní představitelem tohoto režimu. Éra znovu nastolení absolutismu byla mnohem pevnější než absolutismus za doby vlády knížete Metternicha. Byla upevněna početná armáda, zřízena tajná policie, na venkově četnictvo a třemi kabinetními listy písemně upevněna odpovědnost ministrů císaři.

Základem pro zavedení bachovského absolutismu byly tzv. Silvestrovské patenty. Tři patenty vydané císařem Františkem Josefem I. dne 31. prosince 1851. Obsahem prvního dokumentu bylo zrušení březnové ústavy pro její nevhodnost a nepřiměřenost k poměrům monarchie. Avšak panovník tímto dokumentem ponechal v platnosti a stvrdil platnost rovnosti občanů před zákonem a zrušení poddanství. V úvodu druhého Silvestrovského patentu byla prohlášena neplatnost katalogu občanských práv, který byl součástí oktrojované a prvním patentem zrušené Stadionovy ústavy, ale byla ponechána možnost upravit jednotlivá základní práva a svobody zvláštními zákony a také zůstala v platnosti ochrana církví a náboženských společností, jež byly uznané zákonem. Třetí patent byl císařem směřován předsedovi ministrů F. Schwarzenbergovi. Ten měl dohlédnout na dodržování obsahu třetího Silvestrovského patentu konkrétními ministerstvy, pro něž byly právní normy v patentu závazné. Třetí dokument se věnoval správní organizaci Rakouského císařství, působnosti obcí a také soudní moci v celé habsburské monarchii.

Síla bachovského absolutismu a centralizace začala postupně slábnout s rostoucími nepokoji ve druhé polovině 50. let. Rakouská říše přišla v důsledku prohraných bitev o část svého území, Milánsko, a nepokoje se odehrávaly i ve vnitřní politice státu. Roku 1859 byl pro neúspěch své politiky odvolán A. Bach z funkce ministra vnitra. Tím de facto skončila éra znovu obnovení absolutismu a začala opět fáze ústavnosti.

2.5 Říjnový diplom

20. října 1860 byl vydán Františkem Josefem I. císařský manifest, jehož hlavním smyslem bylo ospravedlnit bachovský absolutismus, který byl důležitým krokem k dalšímu vývoji státu. Kromě císařského manifestu byl téhož dne uzavřen ještě tzv. Říjnový diplom¹⁹. Jednalo se o dokument, který sice neměl ústavní charakter, ale předcházela a připravoval na novou ústavu. J. Zimek ho ve své publikaci přirovnává ke slibu panovníka provést změny.²⁰

V úvodu diplomu císař „*prohlásil za právní základ monarchie pragmatickou sankci z roku 1713*“²¹, potvrdil rovnost občanů před zákonem, svobodu vyznání, zrušení poddanství, povinnost vykonávat vojenskou službu a platit daně.

V prvním článku byl zakotven legislativní proces, který byl v rukou panovníka za podmínky spoluúčasti zemských sněmů. Kromě císaře a zemských sněmů tvořila zákonodárnou moc říšská rada, která byla jednokomorová a zabývala se právy a povinnostmi, které byly společné pro celou monarchii. Pod kompetence říšské rady spadalo zákonodárství, které se zabíralo bankovníctvím, obchodem, financemi, železnicemi, daněmi, jinými poplatky, vojenstvím, clem atd. Pravomoci zemských sněmů byly stanoveny zemskými řády a jinými právními normami a oproti předchozím letům byl jejich výkon rozšířen.

K provedení Říjnového diplomu mělo dojít prostřednictvím nově plánované ústavy.

¹⁹ Říjnový diplom č. 226/1860 ř. z

²⁰ Zimek, J.: *Ústavní vývoj českého státu*, 1.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1996, str. 13

²¹ Marečková, M.: *České právní a ústavní dějiny, stručný přehled a dokumenty*, 1.vyd., Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, str. 71

2.6 Únorová ústava

Sestavením nové ústavy byl pověřen ministr Anton von Schmerling, proto tedy kromě únorové ústavy se můžeme setkat i s názvem Schmerlingova. Nová ústava habsburské monarchie byla publikována 26. února 1861. Jednalo se opět o ústavu oktrojovanou, kterou tvořily tři patenty (plus přílohy k jednotlivému patentu), jimiž byl zakotven vznik parlamentu.

Zákonodárnou moc tvořil tedy císař, zemské sněmy a říšská rada²², která se stala již dvoukomorovým parlamentním orgánem. První komoru, poslaneckou sněmovnu, tvořili poslanci zvolení na základě nepřímých voleb zemskými sněmy. Členové druhé komory, panské sněmovny, zasedali na základě dědičného práva nebo na základě doživotního jmenování císařem. Doživotně jmenovaným byl například František Palacký, který zde hájil české zájmy. Jelikož byla únorová ústava centralistická, došlo k omezení pravomocí zemských sněmů. Byla jim ponechána možnost upravovat komunální záležitosti prostřednictvím vlastních právních předpisů v mezích zákona, pravomoc starat se o zemský rozpočet, zemědělství a dohlížet na výkon samosprávy. Ale nemohly navzájem mezi sebou spolupracovat. Schmerlingovu ústavu můžeme chápat jako určitý právní základ Rakousko-Uherska. V rozdělení říšské rady na užší a širší říšskou radu lze sledovat určitý postup k dualistickému pojetí státu, který vyvrcholil roku 1867. Zatímco širší říšskou radu tvořili zástupci všech zemí habsburské monarchie a pravomoci rady se tak vztahovaly na společné záležitosti, užší říšská rada mohla vykonávat své kompetence pouze na území „neuherských“ zemí.

Kromě toho, že únorová ústava byla centralistická, neupravovala ani práva občanů a nezakotvovala ani ochranu práv jednotlivých národů. Některé země habsburské monarchie očekávaly od únorové ústavy více pravomocí jím svěřených do správy a s novou ústavou nebyly vůbec spokojeny. Kromě Čech, které doufaly, že dojde k federalistickému uspořádání monarchie a obnovení historických práv, se proti ústavě postavily i Uhry. Dne 20. 9. 1865 byla nakonec platnost Schmerlingovy ústavy odvolána a na sílící nátlaky Uher, kterým vláda již nedokázala čelit, došlo o dva roky později k tzv. rakousko-uherskému vyrovnání.

Ačkoliv na jedné straně ústava skýtala několik výše zmíněných negativ z pohledu zemí habsburské monarchie, na straně druhé byla významnou

²² Též označována jako říšské zastupitelstvo

pro následující skutečnosti: „*Obnovovala parlamentní konstituční režim, zakotvila zemské sněmy jako zastupitelstva samosprávných celků (i když generální zákonodárnou moc měla říšská rada), přispěla k obnovení organizace obecní samosprávy.*“²³

²³ Zimek, J.: *Ústavní vývoj českého státu*, 1.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1996, str. 14

3. Analýza prosincové ústavy z roku 1867

V důsledku rakousko-uherského vyrovnání se habsburská monarchie rozpadla na dva celky, Rakousko (označováno také jako Předlitavsko)²⁴ a Uhry (Zalitavsko). Tím došlo tedy k novému uspořádání státu. Vymezení nově vzniklého státního útvaru bylo problematické, protože Uhry byly samostatným státem, který však spojovaly některé společné povinnosti s Rakouskem. Tudíž se jednalo o samostatný stát, ale zároveň nikoliv tak zcela samostatný a nezávislý. Uhry se zbytkem říše spojoval už pouze panovník, zahraniční záležitosti, armáda a finance, pokud se týkaly zahraniční politiky. Ostatní rezorty spravovaly Uhry samy a měly také vlastní ústavu. V důsledku vyrovnání byly zřízeny tzv. *delegace*.²⁵ Úřad tvořený poslanci z Rakouska a poslanci z Uher, kteří vytvářeli zákonodárný orgán. Tato instituce vykonávala zákonodárnou činnost týkající se záležitostí, které spadaly pod společnou politiku. V zemích Předlitavska byla 21. prosince 1867 vyhlášena nová ústava, jež byla označována jako prosincová. Jednalo se o souhrn několika státních zákonů, kdy každý z nich upravoval konkrétní oblast ústavních norem. Prosincová ústava navazovala na Schmerlingovu ústavu, ale od předchozích ústav se lišila tím, že nebyla oktrojovaná. Byla přijata říšským sněmem, proto můžeme hovořit o ústavě dohodnuté, která byla účinná do zániku monarchie, tedy do roku 1918.

3.1 Říšská rada

Zákon č. 141/1867 ř. z., *kterým se mění základní zákon o říšském zastoupení z 26. února 1861*, byl jedním ze základních předpisů, které tvořily prosincovou ústavu. Vztahoval se, stejně jako ostatní zákony tvořící ústavu, na „neuherské“ země, tedy země Předlitavska.

Říšská rada představovala zákonodárnou moc a byla založena na dvoukomorovém systému. Označení komor bylo totožné jako u Schmerlingovy ústavy, panská a poslanecká sněmovna.

²⁴ Oficiálním názvem bylo Království a země na říšské radě zastoupené dle *Všeobecné encyklopedie: ve čtyřech svazcích*. Díl 3, m/r, 1.vyd., Praha: Nakladatelský dům OP, 1997, str. 640

²⁵ Marečková, M.: *České právní a ústavní dějiny, stručný přehled a dokumenty*, 1.vyd., Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, str. 73

3.1.1 Panská sněmovna

Horní komoru říšské rady (panskou sněmovnu) tvořili ti, co se stali členy na základě dědičného práva, a ti, jež jmenoval sám panovník. První skupinu tvořili arcibiskupové a ti biskupové, kterým příslušela hodnost knížete. Dále do první skupiny náleželi i šlechtici, kterým císař propůjčil toto dědičné právo související s příslušností k panské sněmovně. Na základě jmenování císařem do panské sněmovny se členy mohli stát arcivévodové a občané Předlitavska, kteří tím byli odměněni za určité zásluhy státu. Prvním Čechem, který byl doživotně jmenován členem horní komory říšské rady, se stal František Palacký. Počet členů panské sněmovny nebyl pevně stanoven.

3.1.2 Poslanecká sněmovna

Dolní komoru, poslaneckou sněmovnu, tvořili poslanci, kteří byli do komory ustanoveni na základě voleb. Počet členů byl ústavou stanoven na 203²⁶, ale postupem doby se kvantita měnila a zvyšovala. Volby umožňovaly jednotlivým zemím účastnit se na moci prostřednictvím svých delegátů zvolených ve volbách. Zvolení probíhalo na základě rozdělení voličů do několika skupin, tzv. kurií. Tehdejší právo rozlišovalo kurie velkostatkářské, obchodní, městské a venkovské. Váha hlasu konkrétního voliče tedy závisela na tom, do jaké kurie patřil. Během účinnosti prosincové ústavy došlo u volebního práva k postupnému vývoji a zásadním změnám. Roku 1873 bylo zavedeno přímé volební právo a v roce 1907 bylo doplněno o všeobecné, tajné a rovné hlasovací právo.²⁷ Aktivní právo pro pány starší 24 let a pasivní pro muže, kteří dovršili minimálně 30 let. Všeobecnost hlasovacího práva nebyla tehdy definována jako dnes. V současnosti znamená možnost každého občana po dovršení stanoveného věku účastnit se voleb, a to bez rozdílu pohlaví, rasy, náboženského vyznání apod. Tehdy se všeobecnost týkala pouze mužů, ženám bylo plně zaručeno volební právo až roku 1920.

²⁶ Zákon č. 141/1867 ř. z., kterým se mění základní zákon o říšském zastoupení z 26. února 1861, § 6

²⁷ Zákonem č. 17/1907 ř. z., volební zákon do poslanecké sněmovny říšské rady

3.1.3 Zasedání, pravomoci a výkon mandátu říšské rady

Říšská rada zasedala jednou ročně a byla svolávána císařem. V každé komoře byl ustavován prezident a viceprezident, který řídil dané zasedání komory. V panské sněmovně jmenoval prezidenta a viceprezidenta sám panovník a ve sněmovně poslanecké byli voleni ze svých členů. Ústava obsahovala i základní pravomoci říšské rady, mezi které patřilo: „ *Rozhodování o společných záležitostech s uherskou částí monarchie, do kompetence zákonodárné patřily věci vojenské, státní finance, hospodářské záležitosti, veřejné zdravotnictví, úprava vysokého školství, otázky státní příslušnosti a práva domovského, rozhodování o vzájemných poměrech zemí atd.*“²⁸ Ostatní záležitosti, které nebyly výslovně zákonem svěřeny do pravomoci říšské rady, spadaly do kompetencí zemských sněmů, které spolu s říšskou radou představovaly zákonodárnou moc.

Říšská rada byla oprávněna ve svých záležitostech vydávat zákony, ale především byla povinna rozhodovat o návrzích zákonů, které radě předkládala vláda. K přijetí zákona bylo nutné souhlasu panské i poslanecké sněmovny. Avšak prosincová ústava myslela i na situaci, ve které by bylo potřeba vydat určité nařízení zrovna v době, kdy by říšská rada nebyla shromážděna. Pokud by vydání daného právního předpisu bylo skutečně nezbytné, pak byl k tomuto kroku oprávněn panovník prostřednictvím císařského příkazu za spolupodpisu všech ministrů. Tato pravomoc ale byla omezena. Vydání naléhavého nařízení se nesmělo dotýkat změny ústavy ani prodeje státního majetku či zatížení státní pokladny. Takto vyhlášený právní předpis měl pouze dočasnou zákonnou platnost. Jakmile se říšská rada shromáždila, byla vláda povinna do čtyř týdnů od shromáždění předložit prozatímně platné nařízení poslanecké sněmovně a následně i druhé komoře. Pokud by vláda tuto svoji povinnost nesplnila, právní předpis by byl okamžitě zrušen, stejně tak pokud neprošel v říšské radě hlasováním.²⁹ Říšská rada byla usnášení schopná při přítomnosti alespoň 100 poslanců a 40 členů panské sněmovny, kdy k přijetí návrhu konkrétního zákona musela být pro přijetí absolutní většina přítomných v každé komoře. Při změně ústavních předpisů bylo potřeba dvoutřetinové většiny nejméně poloviny všech poslanců.

²⁸ Malý, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3.vyd., Praha: LINDE, 2003, str. 246

²⁹ Zákon č. 141/1867 ř. z., kterým se mění základní zákon o říšském zastoupení z 26. 2. 1861, §14

V souvislosti s výkonem funkce člena říšské rady zakotvila prosincová ústava tzv. trestněprávní exempci. Tedy vynětí z trestního stíhání bez povolení sněmovny. Výjimku představovala situace, kdy by byl poslanec či pán chycen přímo při činu. Pak mohl být trestně stíhán, ale o zadržení musel soud ihned informovat prezidenta příslušné komory.

Svoji funkci ve sněmovně musel poslanec vykonávat osobně, stejně tak při hlasování. Mandát poslance zanikl: uplynutím funkčního období, dnem, kdy zemřel, ztrátou způsobilosti k právním úkonům, vzdáním se poslaneckého mandátu či zánikem mandátu v zemském sněmu. Pokud to bylo možné (mandát nezanikl z důvodu smrti apod.), mohl být poslanec zvolen opakovaně.

Obě sněmovny měly právo požadovat přítomnost ministrů při zasedání, právo je interpelovat, tedy pokládat jim dotazy a vyžadovat odpovědi, názory či informace ke konkrétní otázce.³⁰ Ústava zakotvila veřejnost zasedání horní i dolní komory. Avšak ponechala možnost zřít se veřejnosti jednání, a to na návrh prezidenta sněmovny nebo minimálně deseti členů dané komory.

Říšská rada byla považována za nejvyšší zastupitelský orgán celého Předlitavska, jehož uspořádání a pravomoci se postupným vývojem času měnily a rozšiřovaly.

3.2 Všeobecná práva občanů

Součástí prosincové ústavy byl státní základní zákon č. 142/1867 ř. z., *o všeobecných právech občanů státních v království a zemích v radě říšské zastoupených*, který upravoval základní práva státních občanů. V tehdejší době měl stejný význam jako například současná Listina základních práv a svobod České Republiky. Předmětem byla základní lidská práva, která byla ústavně zakotvena, a tudíž měla být určitou zárukou toho, že nebude do těchto práv občana zasahováno mimo rámec zákona.

³⁰ Zákon č. 141/1867 ř. z., kterým se mění základní zákon o říšském zastoupení z 26. 2. 1861, § 21

3.2.1 Státní občanství a (ne)rovnost občanů

Státním občanem se rozuměl občan jakékoliv země spadající pod území Předlitavska, který byl nositelem rakouského státního občanství. Podmínky získání a ztráty rakouského státního občanství stanovil zvláštní zákon, tehdy účinný Všeobecný občanský zákoník. V §§28 a následující stanovil, že rakouské státní občanství nabývají děti narozením. Cizinci ho nabývají nastoupením veřejné služby nebo výkonem živnostenské činnosti (bydlí-li v zemi nepřetržitě nejméně deset let a nikdy nebyl trestán pro zločin).³¹ Ztrátu občanství upravil ABGB³² takto: „*Ztráta státního občanství vystěhováním nebo provdáním státní občanky za cizince, upravena jest ve vystěhovatelských zákonech.*“³³

I přesto, že byl součástí ústavy katalog všeobecných práv občanů, skutečné realizování jednotlivých právních norem tohoto zákona bylo spíše problematické. Příkladem bylo zakotvení rovnosti občanů před zákonem. Takové ustanovení bylo spíše formální a idylické, protože ve skutečnosti si všichni státní občané nebyli rovni a ani být nemohli, jelikož byl kladen rozdíl mezi ženou a mužem v jednotlivých právech, např. zákaz studia žen na vysokých školách nebo ve volebním právu. Ženám bylo volební právo zaručeno až roku 1920. Stejně tak existovala nerovnost mezi občany stejného pohlaví, kdy zmíněné volební právo nebylo rovné. Rovnost v tomto případě byla zavedena až o několik let později po publikaci a účinnosti prosincové ústavy. Nerovnost občanů upevnila například i existence šlechtictví, kde byly činěny rozdíly mezi jednotlivými vrstvami společnosti. Avšak samotné pojetí rovnosti je velmi problematické, ztotožňuji se zde s názorem Tomáše Garrigue Masaryka, který v jednom svém projevu mimo jiné řekl: „*Rovnost neexistuje nikde, ani vývojem historie, ani od přírody. Ve skutečnosti je všude, v celé přírodě a také ve společnosti lidské nerovnost. Ale člověk právě proto má ideál rovnosti. Prakticky znamená rovnost snesitelný stupeň nerovnosti.*“³⁴

³¹ Zákon č. 946/1811 Sbírkou zákonů soudních, všeobecný občanský zákoník, §§ 28 a n.

³² Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (všeobecný občanský zákoník)

³³ Tamtéž, § 32

³⁴ Schelle, K., Vojáček, L.: *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku*, 1.vyd., Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, str. 89

3.2.2 Lidská práva občanů

Ústava deklaratorně stanovila zrušení poddanství a nevolnictví, dále zaručovala svobodu pohybu osob, ale i majetku na území Předlitavska. S majetkem souvisel také článek 5 státního zákona *o všeobecných právech občanů státních v království a zemích v radě říšské zastoupených*, který upravoval nedotknutelnost majetku. Ústavně zaručená nedotknutelnost mohla být omezena, a to i proti vůli vlastníka, v případě vyvlastnění. K vyvlastnění mohlo dojít pouze na základě zákona, což fakticky znamenalo, že nedotknutelnost majetku mohla být omezena jakkoliv, pouze stačilo vydat příslušný zákon, ve kterém by byly stanoveny konkrétní podmínky potřebné pro daný případ vyvlastnění.

Státním zákonem č. 142/1867 ř. z. byla mimo jiné zaručena státním občanům neporušitelnost domovní a osobní svobody. Pokud by došlo k porušení tohoto práva, například nezákonným zatčením, pak vznikla státu povinnost nahradit občanovi škodu, jež by mu vznikla v důsledku porušení tohoto ústavně zakotveného práva. Kromě jiných bylo zaručeno i petiční právo, svoboda vyznání a listovní tajemství, které mohlo být porušeno pouze dle soudního příkazu či při zatčení. Každý z občanů měl možnost zvolit si povolání, stejně tak i vzdělání pro dané povolání, právo svobodně se vyjadřovat ať již ústně, písemně či tiskem.³⁵

Článek 13 státního zákona *o všeobecných právech občanů státních v království a zemích v radě říšské zastoupených* zakázal předběžnou cenzuru a jiná omezení tisku, avšak opět zde byla ponechána eventuální úprava zvláštním zákonem. V daném případě ústavně zaručené občanské právo omezoval zákon č. 6/1863 ř. z., o tiskovém právu (novelizován roku 1894), podle kterého bylo vydávání tisku vázáno na vysoké peněžní kauce. Složená peněžní jistota sloužila k uhrazení případného peněžitého trestu.³⁶ Na vydávání tiskovin dohlížela státní zastupitelství nebo policejní ředitelství, která měla pravomoc zakázat rozšiřování a vydávání tisku, jež by byl v rozporu se zájmy monarchie, s dobrými mravy či proti náboženství. Zákaz byl časově neomezený a místně mohl být vztažen na celé Předlitavsko, anebo pouze na jednotlivou zemi.³⁷

³⁵ Státní základní zákon č. 142/1867 ř. z., o všeobecných právech státních občanů pro království a země zastoupené v říšské radě, čl. 8 a n.

³⁶ Zákon č. 6/1863 ř. z., o tiskovém právu, §§ 17 a n.

³⁷ Malý, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3.vyd., Praha: LINDE, 2003, str. 308

Obdobně jako zákon o tisku upravovaly zákony č. 134/1867 ř. z. a 135/1867 ř. z.³⁸ ústavou zajištěné právo občana se shromažďovat a tvořit spolky. Tato práva byla zakotvena v základním státním zákonu, ale také byla na základě speciálních předpisů omezena, tudíž by se dalo říci, že zde byla pouze pro prvotní uspokojení obyvatelstva. Rakouským státním občanům bylo povoleno vytvářet spolky ať již politické nebo nepolitické. „*Za spolky politické byly označeny ty, které svou činností zasahovaly do oblasti zákonodárství a veřejné správy.*“³⁹ Policejní úřady měly právo spolek kdykoliv zakázat, pokud by vybočil ze své činnosti, pro kterou byl založen, nebo by jeho činnost byla nebezpečná pro Rakousko-Uhersko. I u spolčovacího práva byla zřejmá nerovnost mezi státními občany, protože členy spolku nesměli být ženy, mladiství a cizinci. Každý rok musely jednotlivé spolky předkládat policejním úřadům seznam všech členů a přistoupení nebo vystoupení osoby ze spolku ihned nahlásit pod hrozbou sankce. Při rozhodování o povolení spolku mohlo poměrně snadno dojít k diskriminování některých společností, jelikož posouzení, zda je spolek proti monarchii, náboženství atd., bylo pouze v kompetenci policie. A dle Karla Malého „*Policejní orgány státu využívali bezprostředního dohledu k opatřením proti dělnickým spolkům.*“⁴⁰

Analogickým způsobem bylo vymezeno právo občanů se shromažďovat. Každé plánované shromáždění⁴¹ museli občané minimálně tři dny před konáním oznámit na policii, která následně rozhodovala o povolení či zákazu shromáždění. I v souvislosti s výkonem práva na shromáždění se docházelo ze strany státu k potlačování dělnických hnutí. Za porušení těchto speciálních zákonů vůči ústavě mohl být uložen trest odnětí svobody nebo peněžitá pokuta.

Ve svém předposledním článku se prosincová ústava pozastavila nad právy jednotlivých národů Předlitavska, kdy zrovnoprávnila postavení národů v monarchii a upevnila právo užívat svůj národní jazyk ve škole, na úřadech, ale i v běžném životě.

Vydání státního zákona *o všeobecných právech občanů státních v království a zemích v radě říšské zastoupených* znamenalo určitý pokrok ve vývoji monarchie, jelikož předchozí Schmerlingova ústava katalog základních lidských práv vůbec

³⁸ Zákon č. 134/1867 ř. z., o právu spolčovacím a zákon č. 135/1867 ř. z., o právu shromažďovacím

³⁹ Malý, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3.vyd., Praha: LINDE, 2003, str. 304

⁴⁰ Tamtéž, str. 305

⁴¹ Kromě svatebních průvodů, náboženských slavností, poutí apod.

neobsahovala. Avšak nutno podotknout, že toto formální zavedení občanských práv ve skutečnosti bohužel ještě neznamenalo jejich realizaci a dodržování.

3.3 Moc soudcovská, říšský soud

Soudní moc upravovaly státní zákony č. 143/1867 ř. z., *o zřízení říšského soudu* a 144/1867 ř. z., *o soudcovské moci*. Soudnictví bylo uskutečňováno jménem císaře a rozsudky a jiná rozhodnutí soudu byla vyhlašována také jménem panovníka. Státní základní zákon o soudcovské moci upravoval hlavní zásady soudnictví. Soudci byli jmenováni císařem doživotně a ve výkonu své funkce byli nezávislí.

3.3.1 Zásady a organizace soudnictví po roce 1867

Jednání před soudem byla ústní a veřejná, v trestním řízení pak platila obžalovací zásada. Podstatou byla možnost zahájit trestní stíhání před soudem pouze na základě obžaloby. Soudnictví se oddělilo od správy a byla ustanovena pravomoc císaře uložit amnestii nebo jinak prominout a zmírnit trest. Organizace a jiné kompetence soudů a soudců blíže upravily zvláštní zákony, na které ústava odkazovala.

Po přijetí prosincové ústavy tvořily soustavu soudů – okresní soudy, krajské (zemské), vrchní zemské soudy a nejvyšší soud (a kasační dvůr). U okresních soudů jako soudů první instance rozhodoval samosoudce. Po roce 1895 byly okresní soudy v trestním řízení příslušné k rozhodování o přestupcích a okresní soudy v civilním řízení rozhodovaly „o *sporech, jejichž hodnota nepřesahovala 500 zlatých, spory z nájmu, spory o náhradu škody z rušení držby věcí movitých i nemovitých, spory o určení hranic věcí nemovitých, spory z poměru pracovního a vyučovacího mezi živnostníky a jejich pomocníky.*“⁴²

Krajské soudy (v Praze a Brně nazývány zemské) působily jako soudy druhé instance, tedy soudy odvolací. V občanském řízení mohly krajské soudy rozhodovat i jako soudy 1. stupně, ale pouze o taxativně vymezených záležitostech, kterými byly například spory, jejichž hodnota přesahovala 500 zlatých, spory o rozvod či neplatnost manželství. Při krajských soudech byla obnovena činnost tzv. porotních

⁴² Schelle, K., Vojáček, L.: *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku*, 1.vyd., Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, str. 54

soudů, které vznikly v důsledku událostí roku 1848, ale později byla jejich činnost pozastavena a k obnově došlo až po vyhlášení prosincové ústavy. Nejprve rozhodovaly pouze ve věcech tiskového práva a později novým trestním řádem byly jejich pravomoci rozšířeny i na rozhodování o zločinech, za které mohl být uložen trest odnětí svobody, jehož spodní hranice přesahovala minimálně pět let (např. vražda, zabití nebo velezrada). Porotní soudy byly obsazeny muži, kteří patřili do majetné vrstvy tehdejší společnosti. Již výše zmíněný trestní řád obsahoval i omezení výkonu funkce těchto soudů, a to na základě rozhodnutí vlády, která měla možnost zastavit činnost porot na určité období, „čehož bylo využíváno zejména při politických procesech.“⁴³

Vrchní zemské soudy vykonávaly soudnictví v senátech, které byly pětičlenné a složené ze soudců z povolání. Působily jako soudy odvolací, kdy rozhodovaly o opravných prostředcích směřujících proti rozhodnutím krajského soudu. Kromě toho rozhodovaly o kompetenčních sporech, které vznikly mezi soudy nižší instance a nacházely se v obvodu daného vrchního soudu. Vrchní soudy sídlily v Praze a Brně.⁴⁴

Kromě okresních, krajských a vrchních soudů tvořil soustavu soudů ještě Nejvyšší soud. Ten rozhodoval ve věcech občanských, ale i trestních. V trestním řízení fungoval jako kasační, tedy zrušovací, soud, kdy napadené rozhodnutí buď potvrdil, nebo zrušil. Kromě toho také rozhodoval o kompetenčních sporech vzniklých mezi vrchními soudy.

3.3.2 Správní soudní dvůr

Tuto podkapitolu jsem se rozhodla věnovat pouze správnímu soudnictví, protože k jeho prvnímu oficiálnímu zavedení došlo až právě prosincovou ústavou, a to státním zákonem *o moci soudcovské*. Ten ustanovil zřízení správního soudního dvora, k jehož faktickému uvedení do činnosti došlo a v roce 1875 na základě zákona č. 36/1875 ř. z. Správní soudní dvůr byl jediným správním soudem pro celou část Předlitavska. Sídlil ve Vídni a jeho členové byli jmenováni císařem na základě návrhu vlády. Řízení před správním soudem probíhalo na bázi principu ústnosti a veřejnosti, kdy ve výjimečných případech mohla být veřejnost vyloučena. Obvykle se tak dělo z důvodu ohrožení veřejného pořádku nebo mravní výchovy.

⁴³ Schelle, K., Vojáček, L.: *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku*, 1.vyd., Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, str. 55

⁴⁴ Tamtéž, str. 55

V souvislosti s řízením před správním soudem byl zaveden advokátní přímus, tedy povinnost být zastoupen advokátem. Na správní soud se mohl obrátit ten, kdo tvrdil, že byl zkrácen na svých právech nezákonným rozhodnutím popřípadě nařízením správního orgánu. Stížnost neměla odkladný účinek, ten mohl být přiznán pouze na návrh stěžovatele a za blíže zákonem stanovených podmínek. Správní soud lze charakterizovat jako kasační a specializovaný soudní orgán.⁴⁵

3.3.3 Říšský soud

Říšský soud ustanovil státní základní zákon č. 143/1867 ř. z. Na základě tohoto zákona spadalo do pravomoci říšského soudu rozhodování tzv. kompetenčních sporů, které vznikaly mezi soudními a správními orgány, mezi samosprávnými zemskými orgány jednotlivých zemí Předlitavska nebo mezi zemským zastupitelstvem a nejvyšším vládním úřadem. Dále říšský soud rozhodoval o stížnostech, které podali občané z důvodu porušování politických práv, jež jim byla zaručena ústavou, a o pohledávkách, které měla obec, jedinec či země vůči monarchii.⁴⁶ Průběh řízení před říšským soudem byl blíže stanoven ministerským nařízením⁴⁷. Říšský soud byl zvláštním soudním orgánem v tom smyslu, že o své příslušnosti rozhodoval sám a jeho rozhodnutí byla konečná, tudíž nebylo možné podat opravný prostředek nebo se bránit jinou cestou proti vydanému rozhodnutí. Sídlo říšského soudu se nacházelo ve Vídni a všichni císařem jmenovaní členové soudu museli skládat přísahu, kterou se zavázali vykonávat svoji funkci čestně a v mezích zákona a ústavy. Vnitřní organizaci soudu upravoval zákon č. 44/1867 ř. z.

⁴⁵ Schelle, K., Vojáček, L.: *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku*, 1.vyd., Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, str. 63

⁴⁶ Státní základní zákon č. 143/1867ř.z., o zřízení říšského soudu, čl. 1-3

⁴⁷ Nařízení č. 163 z října 1869

3.4 Výkonná moc

Pátý státní základní zákon, který se stal součástí prosincové ústavy, se věnoval výkonu vládní a výkonné moci⁴⁸.

3.4.1 Panovník

V čele exekutivy stál sám císař, co by nedotknutelný a za svoje jednání nikomu neodpovědný panovník. Jelikož „i přes ústavní reformy z roku 1867 zůstala v rakouském právním životě zachována exempce členů císařské rodiny z právního řádu.“⁴⁹ Výkonnou moc uskutečňoval prostřednictvím jednotlivých ministrů, tedy vlády, a jiných podřízených úředních osob. Ministři byli jmenováni, ale i odvoláváni panovníkem a za výkon vládní funkce nesli odpovědnost. Panovník Rakousko-Uherska měl možnost na území Předlitavska udělovat tituly, řády, čestná vyznamenání a propůjčovat dědičné tituly související se členstvím v panské sněmovně. Tím tedy vytvářel horní komoru říšské rady. Jménem císaře byly vynášeny rozsudky a jiná rozhodnutí soudu, uskutečňovalo se mincovní právo, panovník byl hlavním velitelem ozbrojených sil, mohl vyhlásit válku, uzavřít mír. Mezi další pravomoci monarchie spadalo uzavírání smluv.⁵⁰ V tomto případě však byl omezen státním základním zákonem č. 145/1867 ř. z. v tom, že pokud by se jednalo o obchodní nebo jiné smlouvy, které by zatěžovaly celou monarchii, pak měl povinnost získat souhlas říšské rady k uzavření takové smlouvy.

Určitou možnost vlivu měl císař na zákonodárnou moc. Kromě jmenování členů panské sněmovny podepisoval zákony přijaté říšskou radou, vůči kterým však směl využít právo veta. Mimo jiné byl oprávněn vydat na základě císařského příkazu nařízení, které nicméně platilo pouze prozatímně.⁵¹ V těchto kompetencích císaře bylo možné stále spatřovat určitou absolutní moc v rukách monarchie, kterou ještě zdůraznilo rakousko-uherské vyrovnání. Tehdejší císař František Josef I. reprezentoval svoji zemi navenek (Předlitavsko, ale i Uhersko), dohlížel na výkon společné politiky, armády, případně měl možnost přímé kontroly nad společnými financemi soustátí Rakousko-Uherska.

⁴⁸ Státní základní zákon č. 145/1867 ř. z., o výkonu vládní a výkonné moci

⁴⁹ Malý, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3.vyd., Praha: LINDE, 2003, str. 243

⁵⁰ Státní základní zákon č. 145/1867 ř. z., o výkonu vládní a výkonné moci, čl. 2 a n.

⁵¹ Tamtéž, čl. 14

3.4.2 Ministerská rada

Druhou „složku“ výkonné moci tvořila ministerská rada (vláda) složená z jednotlivých ministerstev, jejichž počet nebyl stálý. V čele každého ministerstva stál ministr, kterého do funkce jmenoval císař a kterého také mohl odvolat. Z toho lze vyvodit, že při výkonu své funkce a řízení ministerstva byli ministři odpovědní především panovníkovi. „Vedle ministrů odborných byli členy ministerské rady i ještě také ministři bez portfeje, zvaní také ministři krajani, kteří měli za úkol zastupovat v ministerské radě zájmy svých národů.“⁵² Ministři nesli odpovědnost za dodržování ústavních zákonů a vydávání vládních aktů v mezích zákona.⁵³ Byli také odpovědní za zákonnost císařových příkazů, kterými mohl panovník na základě prosincové ústavy v nutných případech vydat nařízení bez souhlasu říšské rady. V tomto případě byli odpovědní horní i dolní komoře říšské rady. Mezi hlavní kompetence vlády Předlitavska patřilo provádění zákonů prostřednictvím vydávání nařízení, řízení a kontrol činnosti nižších složek státních úřadů nebo připravování státního rozpočtu monarchie. V případech, že došlo ke střetu názorů při výkonu funkce mezi jednotlivými ministry, byl k řešení sporu příslušný císař.

3.5 Společná politika rakousko-uherských zemí

Součástí prosincové ústavy byl i zákon č. 146/1867 ř. z., který upravoval základní záležitosti, jež byly společné pro země Předlitavska i Zalitavska po rakousko-uherském vyrovnání. Někdy bývá také tento zákon označován jako vyrovnávací zákon.⁵⁴ Po rakousko-uherském vyrovnání došlo k „oddělení“ Uherska od zbylé části habsburské monarchie a Uhry začaly být v určitých oblastech nezávislé na Předlitavsku, tedy zbylé části říše. Vytvořily si vlastní ústavu, za státní jazyk stanovily maďarštinu a i v dalších oblastech (kultura, hospodářství, atd.) se postupně staly autonomními. Je důležité ale zmínit, že rakousko-uherským vyrovnáním nedošlo k vytvoření dvou zcela na sobě nezávislých států, ale k určitému soustátí, které bylo spojeno několika prvky. Mimo jiné i na mezinárodní úrovni byla Rakousko-uherská říše považována za jeden celek, jeden stát.

⁵² Malý, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3.vyd., Praha: LINDE, 2003, str. 245

⁵³ Státní základní zákon č. 145/1867 ř. z., o výkonu vládní a výkonné moci, čl. 9

⁵⁴ Urban, O.: *Česká společnost 1848-1918*, 1.vyd., Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, str. 225

3.5.1 Panovník, zahraniční politika, armáda, finance

Prvním spojujícím prvkem Předlitavska a Zalitavska byl bezesporu panovník, císař rakouský a král uherský⁵⁵, který „vystupoval v trojjediné roli společné hlavy monarchie, hlavy dvou jejích částí i hlavy jednotlivých zemí.“⁵⁶ Kompetence a postavení císaře jsem zmínila v podkapitole 3.4.1, kde také odkazuji na státní základní zákon č. 145/1867 ř. z o výkonu vládní a výkonné moci.

Dalším spojujícím prvkem Rakousko-Uherska byla zahraniční politika. Při uzavírání mezinárodních smluv byl vyžadován souhlas obou částí monarchie. Konkrétní mezinárodní smlouvu musela schválit jak říšská rada Předlitavska, tak uherský říšský sněm Zalitavska. Pod zahraniční záležitosti zahrnul státní zákon č. 146/1867 ř. z. i diplomatická a obchodní zastoupení monarchie na mezinárodní úrovni.

Kromě zahraničních otázek bylo pro oba celky Rakousko-Uherska společné vojenství, armáda a oblast financí, které se týkaly společných záležitostí. Finanční výlohy, které byly použity na hromadné záležitosti, skládaly obě části říše poměrně, a to dle vzájemné dohody říšské rady a uherského sněmu.⁵⁷ Státní zákon o záležitostech platných pro všechny země rakouské monarchie a o způsobu jejich projednávání počítal i s možnou neshodou nad poměrem finančních nákladů, a proto zakotvil pravomoc císaře eventuálně zasáhnout a rozhodnout tento spor. Avšak platnost panovníkova nařízení byla omezena jednoroční lhůtou. Mezi společnou finanční politiku patřily nejen výdaje, ale například i půjčky a jiné. Na tom všem se musely říšská rada s uherským sněmem shodnout.

V souvislosti se společnými záležitostmi je důležité zmínit fakt, že byla založena společná ministerstva – ministerstvo financí, ministerstvo zahraničních věcí a ministerstvo vojenství. Prosincová ústava zakázala, aby tito ministři vykonávali ještě agendu jedné z částí země v oblasti moci výkonné.⁵⁸ Ačkoliv ostatní oblasti spravovaly uherské země autonomně, bylo zde ještě jedno omezení ze strany státního základního zákona č. 146/1867 ř. z. A to u otázek celního, daňového zákonodárství

⁵⁵ Uherským králem byl korunován roku 1867

⁵⁶ Schelle, K., Vojáček, L.: *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku*, 1.vyd., Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, str. 10

⁵⁷ Zákon č. 146/1867 ř. z., o záležitostech, platných pro všechny země rakouské monarchie a o způsobu jejich projednávání, § 3

⁵⁸ Tamtéž, § 5

nebo například u mincovnictví. Zde bylo vyžadováno, aby byly tyto okruhy usměrňovány dle obdobných zásad jak v zemích „neuherských“, tak v Uhrách.

3.5.2 Delegation

Společným, a pro období Rakousko-Uherska charakteristickým, znakem bylo založení tzv. delegací. Tedy orgánu, který byl zřízen pro společné otázky v oblasti zákonodárné moci. Delegation se skládaly ze zástupců říšské rady a uherského sněmu. Počet delegátů říšské rady tvořilo dvacet členů z panské sněmovny, kteří byli voleni ze své komory, a čtyřicet delegátů ze sněmovny poslanecké, ti mohli být vybráni z dolní komory, anebo z celé říšské rady. Co se týká počtu zástupců z uherského sněmu, zde zákon konkrétní číslo neuváděl.⁵⁹ Každá delegation měla zasedat minimálně jednou ročně. Na schůzích jednala, hlasovala a radila se o konkrétních záležitostech a následné rozhodnutí zaslala delegaci protější. Tudíž rakouská a uherská delegation mezi sebou jednaly na základě písemných zpráv a pouze ve výjimečných případech (při neshodě apod.) se konala zasedání společná a ústní. Do pravomoci delegací nespádala legislativní činnost, kterou měla každá část říše autonomní, ale patřilo sem například schvalování společného rozpočtu nebo kontrolování výkonu společné správy. Kompetence delegací tedy sahaly do oblasti společných záležitostí, a to konkrétně v oblasti zákonodárné moci.⁶⁰

Prosincová ústava z roku 1867 se odlišovala od předchozích ústav v několika skutečnostech. Vstoupila v platnost a byla účinná až do rozpadu monarchie, tedy do roku 1918, a jako jediná byla přijata říšským sněmem Předlitavska, tedy nejednalo se o ústavní dokument oktrojovaný, nýbrž dohodnutý. Obsahovala základní lidská práva a svobody a mimo jiné upevnila ústavnost a zakotvila dominantní postavení zákonodárné moci ve vztahu k moci výkonné.

⁵⁹ Urban, O.: *Česká společnost 1848-1918*, 1.vyd., Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, str. 225

⁶⁰ Zákon č. 146/1867 ř. z., o záležitostech, platných pro všechny země rakouské monarchie a o způsobu jejich projednávání, § 13

4. Ústavní listina z roku 1920

4.1 Ústavní vývoj na území českého státu v letech 1918-1920

Rok 1918 se stal v dějinách českého státu významným mezníkem pro následující vývoj státu, společnosti, ale i ústavnosti. Po porážce Rakousko-Uherska v první světové válce, které soustředilo veškerou sílu a pozornost na válečné fronty a nekoncentrovalo se na vnitřní záležitosti monarchie a postupně rostoucí nátlak zemí na samostatnost, nebylo schopné v konečné fázi zakročit a zvrátit rozpad rakousko-uherské říše. V důsledku těchto událostí, činnosti domácího i zahraničního odboje českého státu a za podpory jiných států (např. USA) byl 28. 10. 1918 vyhlášen samostatný československý stát. Osamostatnění bylo nutné zakotvit na úrovni právní a kromě toho i další se vznikem nového státu související skutečnosti. Tedy o jakou formu státu půjde, kdo bude stát v čele, správní úpravu nového státu a mnoho dalšího. Období let 1918-1920 bývá označováno jako fáze recepce, kdy většina zákonů byla československým státem převzata z rakouského právního systému a teprve postupem času byly sepsány zákony nové nebo novelizovány tyto recepční. Tím, že vznikl nový samostatný stát, nastala situace, že zde existoval stát, který však neměl žádné zákony a jiné právní předpisy, jež by vymezovaly formu státu, vlády, dělbu moci, práva občanů, ale i mnoho dalších práv a povinností. Proto prvotně došlo k převzetí zákonů, ale současně s tím k postupnému vytváření svých vlastních zákonů. Jako první vznikly zákon o zřízení samostatného československého státu a tzv. prozatímní ústava.

4.1.1 Recepční norma

Zákon o zřízení samostatného československého státu⁶¹ bývá označován jako recepční norma. Jedná se o právní předpis, který zakotvil vznik československého státu, ale také převzetí a prozatímní platnost zákonů z monarchie. „*V zájmu společenské stability byl do nového státu recipován rakouský a uherský právní řád a veřejné správy.*“⁶² Tím, že byl převzat právní řád celého Rakousko-Uherska, došlo ale částečně k přijetí právního dualismu, jelikož od roku 1867, vzniku Rakousko-

⁶¹ Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého

⁶² Marečková, M.: *České právní a ústavní dějiny, stručný přehled a dokumenty*, 1.vyd., Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, str. 78

Uherska, byly v právním vývoji Předlitavska a Uherska určité rozdíly.⁶³ Autorem recepční normy byl A. Rašín.⁶⁴ Skládala se z pěti článků, které kromě recepce právního řádu stanovily, že forma státu bude určena Národním shromážděním a za vykonavatele státní svrchovanosti byl označen Národní výbor⁶⁵, který představoval současně nejvyšší orgán zákonodárné, ale i výkonné moci. Účinnost zákona o zřízení československého státu byla stanovena na 28. 10. 1918.

4.1.2 Prozatímní ústava

Prozatímní ústava (z. č. 37/1918 Sb.) vznikla poměrně narychlo. K její publikaci došlo 13. listopadu 1918, proto již z názvu lze vytušit, že se jednalo o určité ústavní opatření dočasného charakteru. Prozatímní ústavu tvořilo 21 paragrafů, které byly rozděleny do čtyř částí. První oddíl upravoval vznik Národního shromáždění, které bylo založeno rozšířením Národního výboru na 256 členů. Tento orgán byl nositelem zákonodárné moci a podle § 4 mu byla svěřena pravomoc dohledu nad výkonnou mocí, a to do doby než se ustavila a sešla sněmovna, která byla zvolena ve volbách. Ztráta členství v Národním shromáždění byla možná z důvodu ztráty způsobilosti k právním úkonům nebo odsouzením pro trestný čin. Jednalo se o jednokomorový orgán, který byl jednání schopný za přítomnosti alespoň jedné třetiny členů. K přijetí rozhodnutí byla nutná nadpoloviční většina. Ve výjimečných případech stanovila prozatímní ústava potřebu dvoutřetinové účasti poslanců, z nichž k souhlasu bylo nutné získat alespoň dvě třetiny z nich. Mezi další pravomoci shromáždění patřila volba prezidenta a volba vlády.⁶⁶

Prezident se na základě zvolení od zákonodárného orgánu stal reprezentantem státu navenek, který měl pravomoc jmenovat soudce, důstojníky a jiné úředníky, byla mu dána možnost udělit amnestii, milost, mohl vypovědět válku, přijmout mír a také byl považován za nejvyššího velitele armády. Pokud prezident nemohl zastávat svůj úřad z důvodu pobytu v zahraničí nebo nastala situace, že prezident nebyl zvolen a prezidentské křeslo zůstalo po nějakou dobu neobsazené, pak výkon prezidentských pravomocí převzala na dané období vláda. Vztah zákonodárné moci a hlavy republiky byl kromě volby prezidenta vyjádřen v právu veta, kterého mohl

⁶³ Marečková, M.: *České právní a ústavní dějiny, stručný přehled a dokumenty*, 1.vyd., Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, str. 79

⁶⁴ První československý ministr financí

⁶⁵ Orgán, který tvořili zástupci českých politických stran.

⁶⁶ Zákon č. 37/1918 Sb. z. a n., o prozatímní ústavě, §§ 1, 3 a 6

prezident využít, a tím návrh zákona do lhůty osmi dnů vrátit Národnímu shromáždění k novému projednání. I přes využití práva veta mohl být zákon vyhlášen, pokud byl v novém projednání potvrzen prostou většinou hlasů⁶⁷. „Prozatímní ústava stanovila zásadu, později převzatou i ústavou definitivní, podle níž byl prezident politicky neodpovědný, tj. akty, jimiž vykonával vládní úkoly musel kontrasignovat odpovědný člen vlády.“⁶⁸

V další části se ústava zaměřila na úpravu práv a povinností výkonné moci. Tu představoval orgán složený ze 17 členů, kteří byli zvoleni zákonodárným Národním shromážděním. Z pohledu J. Zimka bylo toto ustanovení o volbě vlády Národním shromážděním netypickým, protože se to již v našich ústavách neopakovalo.⁶⁹ Vláda, jejíž sídlo se nacházelo v Praze, byla přímo odpovědná zákonodárné moci. Při zasedání muselo být přítomno minimálně deset členů vlády. Mezi kompetence vlády patřilo jmenování úředníků, řešení problémů politického charakteru, normotvorba prostřednictvím vládních nařízení a kontrasignace zákona předsedou vlády a příslušným ministrem. Záleželo, jaké oblasti se daný zákon týkal. Pokud se jednalo např. o zákon upravující daně apod., pak byl příslušným ministr financí. Prozatímní ústava stanovila mimo jiné inkompatibilitu ministra se členstvím ve správní nebo dozorčí radě akciové společnosti a obdobně u společnosti s ručením omezeným v souvislosti s jednatelem. Kromě toho ustanovila možnost vládu odvolat, de facto jí vyslovit nedůvěru. Tato pravomoc příslušela Národnímu shromáždění za prosté většiny hlasů za přítomnosti minimálně poloviny z nich.

Během dvou let, kdy byla prozatímní ústava účinná, byl tento ústavní zákon dvakrát novelizován⁷⁰. Novelizací došlo ke zvýšení počtu poslanců v Národním shromáždění, byly rozšířeny pravomoci prezidenta, který měl do té doby nejslabší postavení oproti zákonodárné a výkonné moci. Prezident mohl uzavírat mezinárodní smlouvy, lhůta na vrácení návrhu zákona se prodloužila z osmi dnů na čtrnáct a vůči vládě měl právo účastnit se a předsedat jejím zasedáním. Národnímu shromáždění novely uložily povinnost zvolit náměstka prezidenta, který by vedl prezidentský úřad v případě nemoci hlavy státu či vzniku jiné překážky. Podstatná změna se dotkla také vlády, která měla vzniknout na základě jmenování jednotlivých ministrů prezidentem

⁶⁷ Zákon č. 37/1918 Sb. z. a n., o prozatímní ústavě, §§ 7 a n.

⁶⁸ Kadlecová, M. a kol.: *Dějiny československého státu a práva (1918-1945)*, 2.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1992, str. 35

⁶⁹ Zimek, J.: *Ústavní vývoj českého státu*, 1.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1996, str. 29

⁷⁰ Zákonem č. 138/1919 Sb. z a n., kterým se mění §1 zákona o prozatímní ústavě; a zákonem č. 271/1919 Sb. z. a n., kterým se mění zákon o prozatímní ústavě

republiky. Počet jejích členů už nebyl pevně určen, ale byl odvozen od počtu jednotlivých rezortů. Tím, že došlo k rozšíření kompetencí prezidenta, se fakticky stal hlavou moci výkonné.

Prozatímní ústava byla vytvořena k upravení práv a povinností nejvyšších státních orgánů a dělby moci do té doby, než bude sepsána konečná verze ústavy pro samostatný československý stát.

4.2 Struktura zákona č. 121/1920 Sb. z. a n.

4.2.1 Preambule a uvozovací zákon

K vyhlášení nové ústavy československého státu⁷¹, která byla složena z předmluvy, uvozovacího zákona a vlastní ústavní listiny, došlo až v roce 1920. Tato ústava byla vytvořena dle několika vzorů z ústav jiných států. „*Preambule byla převzata z americké ústavy z roku 1787, postavení prezidenta z ústavy třetí francouzské republiky z roku 1875, občanská práva z rakouské prosincové ústavy z roku 1867, ochrana národnostních menšin a postavení Podkarpatské Rusi z mezinárodních mírových smluv.*“⁷² Uvozovací zákon, který předcházel vlastní ústavní listině, byl některými autory pojat jako ustanovení, jež ústavy současnosti označují za přechodná či závěrečná.⁷³ V prvním z deseti článků se věnoval hierarchii právních norem dle právní síly, kde stanovil, že právní předpisy nižší právní síly nemohou být v rozporu s předpisy vyšší právní síly, a to ústavními. Dále byla řečeno, že Národní shromáždění a prezident zůstanou v úřadu, dokud nebudou zvoleni noví představitelé. Určitou zajímavostí byla skutečnost, že v uvozovacím zákonu byl zakotven vznik ústavního soudu a nebyl zmíněn až v samotné ústavní listině, v části, která se věnuje moci soudní.

⁷¹ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky

⁷² Marečková, M.: *České právní a ústavní dějiny, stručný přehled a dokumenty*, 1.vyd., Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, str. 80

⁷³ Zimek, J.: *Ústavní vývoj českého státu*, 1.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1996, str. 39

4.2.2. Ústavní listina

Ústavní listina se skládala ze 134 paragrafů, které byly rozděleny do šesti hlav. První hlava obsahovala všeobecná ustanovení, kde bylo stanoveno, že jediným zdrojem veškeré státní moci je lid a československý stát byl označen za republiku, v jejímž čele stál prezident. Republika tvořila jednotný a nedílný celek, k jehož změně hranic mohlo dojít pouze na základě ústavního zákona, a stejně tak i státní občanství bylo prohlášeno za jednotné a jediné. Kdo byl státním občanem republiky, kdo se jím mohl stát po vzniku samostatného státu a naopak, kdo mohl získat cizí státní občanství, upravoval ústavní zákon č. 236/1920 Sb. z. a n. *kterým se měnila a doplňovala dosavadní ustanovení o nabytí a pozbytí státního občanství a práva domovského v Republice československé*. § 5 byla hlavním městem určena Praha. Několik odstavců bylo věnováno Podkarpatské Rusi, která byla samosprávnou součástí Československé republiky na základě dobrovolného připojení.⁷⁴ Zbylým pěti hlavám ústavní listiny z roku 1920 se blíže věnuji v následujících kapitolách.

4.3 Zákonodárná moc dle ústavní listiny

4.3.1 Národní shromáždění

Zákonodárná moc náležela Národnímu shromáždění, které bylo tvořeno ze dvou komor. Poslanecké sněmovny a senátu. Zasedání komor se konalo v Praze, kde Národní shromáždění sídlilo. Pouze ve výjimečných případech mohlo být sídlo na omezenou dobu přemístěno.

Poslanecká sněmovna se skládala z poslanců, kteří byli zvoleni v tajných volbách na základě všeobecného, rovného a přímého práva. Aktivní volební právo bylo zaručeno všem občanům Československé republiky, kteří byli starší 21 let a nejméně po dobu tří měsíců bydleli na území republiky. To vše za podmínky, že jim nebylo odepřeno právo volit na základě volebního řádu do dolní komory⁷⁵. Právo být zvolen do sněmovny měl opět každý občan, který však dosáhl věku minimálně 30 let a byl státním občanem alespoň tři roky.⁷⁶ Důležité je zmínit významnou změnu oproti předchozím ústavám, a to, že volební právo bylo zaručeno všem občanům

⁷⁴ Gronský, J., Hřebejk, J.: *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I. (1918-1945)*, 1.vyd., Praha: Karolinum, 1997, str. 39 a n.

⁷⁵ Zákon č. 123/1920 Sb. z. a n., volební řád do poslanecké sněmovny, §§ 1 a 2

⁷⁶ Tříletá podmínka státního občanství dle § 5 volebního řádu do poslanecké sněmovny neplatila u voleb, které se konaly do 31. 12. 1924

republiky, bez rozdílu pohlaví. Účast na volbách byla pro občany povinná. Výjimka byla stanovena pro osoby starší 70 let, pro ty, kteří se nemohli dostavit k volbám pro svůj zdravotní handicap, ti, kterým to nedovolil výkon jejich povolání nebo např. občané, kteří byli vzdáleni od volebního místa minimálně sto kilometrů.⁷⁷ Počet poslanců ve sněmovně byl stanoven na 300 členů, jejichž funkční období bylo šestileté.

Druhou komoru Národního shromáždění tvořili senátoři, kteří byli zvoleni také v tajných volbách na základě přímého, rovného a všeobecného hlasovacího práva dle poměrného zastoupení, obdobně jako u poslaneckých voleb, a kteří byli občany republiky, jež dosáhli věku 45 let. Podmínka státního občanství byla vázána na dobu minimálně deseti let, avšak přihlížet se k ní mělo až od roku 1928, tedy deset let po vzniku Československé republiky. Účastnit se voleb mohl každý občan/ka, který dovršil alespoň věku 26 let. Senátoři byli voleni na osm let (což se nikdy neaplikovalo, protože byl senát předčasně rozpuštěn prezidentem⁷⁸) a počet 150 členů byl stanoven ústavní listinou. Platnost voleb do Národního shromáždění bylo možné na základě zákona napadnout u volebního soudu. Svého předsedu, místopředsedu a jiné pozice si každá komora obsazovala samostatně.⁷⁹

4.3.2. Mandát, zasedání a usnášení se Národního shromáždění

Jeden člen Národního shromáždění nemohl vykonávat funkci obou komor najednou. Ústavou byla tato možnost být senátorem a poslancem naráz zakázána. Mandát byl spjat s osobou, to znamená, že svůj úřad musel daný člen vykonávat osobně a byl povinen účastnit se schůzí a jednání sněmovny pod hrozbou uložení sankce dle jednacího řádu komory.⁸⁰ Členům obou komor byl uložen zákaz tzv. imperativního mandátu, tedy zákaz přijímat od jiných osob příkazy.⁸¹ Mandát poslance či senátora dle ustanovení ústavní listiny mohl zaniknout vzdáním se mandátu, odepřením slibu nebo složením slibu s výhradou. Kromě toho byl ústavně zakotven okruh funkcí, na které se vztahovala inkompatibilita. Tedy poslancem či

⁷⁷ Gronský, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914-1945*, 1.vyd., Praha: Karolinum, 2005, str. 112

⁷⁸ Weyr, F., Neubauer, Z.: *Ústavní listina Československé republiky její znění s poznámkami*, Praha: Orbis, 1931, str. 22

⁷⁹ Zákon č. 124/1920 Sb. z. a n., o složení a pravomoci senátu, §§ 1-5

⁸⁰ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, §§ 18 a n.

⁸¹ Kadlecová, M. a kol.: *Dějiny československého státu a práva (1918-1945)*, 2.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1992, str. 39

senátorem se nemohl stát např. župan, člen ústavního soudu, přísedící volebního soudu nebo prezident. „Pro své hlasování v orgánech parlamentu nemohli být stíháni, za výroky tam pronesené podléhali pouze disciplinárnímu zřízení.“⁸² K trestnímu, ale i disciplinárnímu stíhání byl nutný souhlas konkrétní komory Národního shromáždění. Pokud bylo svolení odepřeno, nastalo trvalé vyloučení stíhání pro tento případ. Jestliže by nastala situace, kdy by došlo k chycení člena parlamentu přímo při páchání trestného činu, pak s jeho vazbou také musela souhlasit příslušná komora.

Poslanecká sněmovna a senát zasedaly, pouze pokud byly svolány prezidentem republiky. Do pravomoci prezidenta náleželo svolání, ale i ukončení zasedání komor. Zasedání parlamentu se muselo konat minimálně dvakrát za rok, obvykle na jaře a na podzim. Mohla být svolána i mimořádná zasedání na návrh určitého počtu poslanců nebo senátorů. Zasedání byla ústní a veřejná, ale mohla se konat i neveřejná jednání, a to dle pravidel jednacího řádu. Zasedání poslanecké sněmovny a senátu se konala ve stejnou dobu a byla ukončována také v tutéž chvíli. To znamenalo, že pokud by byla rozpuštěna jedna komora (prezident měl právo rozpustit senát či poslaneckou sněmovnu), ale druhá by zůstala, pak by teoreticky nemohla být svolána k zasedání.⁸³

Usnášení schopná byla poslanecká sněmovna i senát za přítomnosti minimálně jedné třetiny členů, z nichž byl nutný souhlas nadpoloviční většiny, aby dané rozhodnutí bylo platné. Výjimku tvořila usnesení, která se týkala vypovězení války, změny ústavní listiny, obžaloby prezidenta nebo předsedy vlády. V tomto případě ústavní listina vyžadovala souhlas více členů komory.⁸⁴

⁸² Malý, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3.vyd., Praha: LINDE, 2003, str. 346

⁸³ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, §§ 28 a 29

⁸⁴ Tamtéž, §§ 32 a 33

4.3.3 Kompetence Národního shromáždění a stálý výbor

Jednou z pravomocí Národního shromáždění byla ústavou svěřená zákonodárná iniciativa. Návrh zákona mohl kromě vlády podat jak senát, tak i poslanecká sněmovna. Zde ústavní listina z roku 1920 rozlišovala, zda návrh projednávala jako první dolní komora, nebo senát. Pokud návrh zákona jako první projednala a přijala poslanecká sněmovna, senát ho musel projednat do šesti neděl a schválit kvalifikovanou většinou.⁸⁵ Pokud došlo k situaci, že senát návrh neschválil, i přesto mohl být v konečné fázi zákon přijat, protože stačilo, aby sněmovna své původní přijetí potvrdila kvalifikovanou většinou. Jestliže byl návrh zákona první projednán v senátu, který jej přijal, a poslanecká sněmovna, která měla povinnost ho projednat do tří měsíců, hlasovala proti přijetí, pak senát trvající na svém prvotním rozhodnutí mohl návrh opět předložit sněmovně. Pokud i při druhém postoupení nevylovila dolní komora souhlas s přijetím návrhu daného zákona a kvalifikovanou většinou ho zamítla, nestal se zákonem. Tento stejný návrh pak nemohl být podán znovu minimálně po dobu jednoho roku. Jestliže by byl podán návrh na změnu ústavy nebo její části, pak se změnou musely souhlasit obě komory Národního shromáždění. Novým institutem bylo zakotvení možnosti referenda. Pokud návrh zákona podaný vládou neprošel přes hlasování Národního shromáždění, pak měla vláda na základě jednomyslného usnesení právo požadovat, aby o tom rozhodla veřejnost. *„Referenda se mohl účastnit každý občan, který měl aktivní volební právo do poslanecké sněmovny. V praxi však byla tato instituce bezvýznamná vzhledem k tomu, že nikdy nebyl vydán prováděcí zákon.“*⁸⁶ Kromě toho referendum bylo zakázáno ve věcech změny ústavní listiny.

Komory Národního shromáždění měly právo interpelovat jednotlivé členy vlády. Podle F. Weyra a Z. Neubauera se tak jednalo o všeobecnou kontrolní působnost Národního shromáždění, vedle které měl tento zákonodárný orgán pravomoc vykonávat ještě speciální kontrolu, tedy kontrolu finančního hospodaření státu. Tímto typem kontroly se rozumělo schvalování zákona o státním rozpočtu.⁸⁷

⁸⁵ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, § 43 odst. 1

⁸⁶ Kadlecová, M. a kol.: *Dějiny československého státu a práva (1918-1945)*, 2.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1992, str. 40

⁸⁷ Weyr, F., Neubauer, Z.: *Ústavní listina Československé republiky, její znění s poznámkami*, Praha: Orbis, 1931, str. 36, 37

Při sepisování ústavní listiny bylo myšleno také na situaci, kdy by obě či jedna z komor nefungovala, ať již z důvodu uplynutí funkčního období, nebo z důvodu rozpuštění komory prezidentem. Pro tyto situace se měl zřídit tzv. stálý výbor, který byl složen z 16 poslanců a 8 senátorů. Tento 24 členný orgán byl volen vždy na dobu jednoho roku a spolu s ním byli ustavováni také náhradníci pro případ neschopnosti výkonu funkce některých ze členů výboru. Příslušnost stálého výboru byla odvozena od příslušnosti Národního shromáždění. Byl oprávněn dohlížet nad výkonnou mocí a mohl na návrh vlády a se souhlasem prezidenta vydávat opatření, která nesnesla odkladu.⁸⁸ Takto vydaná opatření měla ale pouze dočasnou platnost a na prvním zasedání komor musela být předložena Národnímu shromáždění. To bylo povinné do dvou měsíců (ode dne, kdy se sešly) hlasovat o jejich další platnosti. Pokud se poslanci a senátoři do vypršení této lhůty neusnesli na schválení, pak nařízení přestala platit ex nunc. § 54 odst. 8 zákona č. 121/1920 Sb. z. a n. taxativně vymezil oblasti, do kterých stálý výbor nemohl zasahovat, ačkoliv spadaly do pravomoci zákonodárského orgánu. Týkalo se to volby prezidenta Československé republiky, změn ústavní listiny, vyhlášení války, stanovení nových finančních povinností, rozšíření branné povinnosti a zatěžování státních financí, jež by bylo trvalého charakteru. Detaily týkající se vnitřních záležitostí Národního shromáždění bychom našli ve zvláštních zákonech (jednacích řádech aj.), na které ústavní listina ve své druhé hlavě odkazuje.

4.4 Exekutiva

Výkonná moc byla zakotvena v hlavě třetí ústavní listiny z roku 1920 a sestávala se z prezidenta Československé republiky a vlády. Hranice mezi zákonodárskou a výkonnou mocí byla podle J. Zimka v možnosti vydat nařízení pouze k provedení určitého zákona.⁸⁹

⁸⁸ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, § 54

⁸⁹ Zimek, J.: *Ústavnost a český ústavní vývoj*, 3.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 2006, str. 75

4.4.1 Prezident

Prezident Československé republiky byl volen Národním shromážděním. Mohl se jím stát každý občan republiky, který byl volitelný do poslanecké sněmovny a dosáhl věku minimálně 35 let. Zajímavostí dle mého názoru byla situace, která by nastala, pokud by bylo více kandidátů. Pokud by se tak stalo, pak by se konala volba mezi dvěma kandidáty s nejvíce hlasy a pokud by došlo při dalším hlasování ke shodě hlasů, stanovila ústava, že by rozhodl los. Funkční období prezidentského úřadu trvalo sedm let a Národní shromáždění mělo možnost zvolit stejného představitele státu pouze maximálně dvakrát za sebou, tedy na dobu čtrnácti let.⁹⁰ K volbě prezidenta republiky svolával komory Národního shromáždění předseda vlády, který byl vázán lhůtou 14 dnů, což znamenalo, že nejdéle do 14 dnů od uvolnění se prezidentského úřadu musel předseda volební schůzi svolat. Národní shromáždění mohlo volit hlavu státu pouze za přítomnosti nadpoloviční většiny celkového počtu poslanců a senátorů, kdy rozhodující význam měla třipětinová většina hlasů přítomných členů.⁹¹ Ústavní listina pomýšlela i na situaci, kdy by nastalo období bez prezidenta, ať již z důvodu onemocnění či neobsazení úřadu. Pak měl přejít výkon prezidentských pravomocí na vládu, která ale byla ve výkonu těchto práv a povinností omezena lhůtou šesti měsíců. Protože pokud by prezident byl neschopný vykonávat svoji funkci po tuto a delší dobu, pak po usnesení vlády muselo Národní shromáždění zvolit tzv. náměstka prezidenta, který by dočasně vykonával prezidentský úřad. Podmínky pro zvolení náměstka byly totožné jako u volby hlavy státu.

Dle § 64 zákona č. 121/1920 Sb. z. a n. prezident republiky reprezentoval stát navenek, mohl sjednávat a ratifikovat mezinárodní smlouvy (ke zvláštním, v ústavě vymezeným, smlouvám bylo potřeba souhlasu Národního shromáždění), jmenoval členy vlády, soudce, státní úředníky, důstojníky, vyhlašoval válku, schvaloval mír, svolával, ale mohl i rozpustit komory Národního shromáždění. U kompetence rozpustit Národní shromáždění byla výjimka, kdy prezident zákonodárný orgán rozpustit nemohl. A to šest měsíců před skončením svého prezidentského funkčního období. Prezident se určitou mírou podílel i na legislativě, protože mu byla dána možnost vetovat usnesené zákony, ústně nebo i písemně podával zprávu o stavu státu

⁹⁰ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, §§ 56 a n.

⁹¹ Zákon č. 161/1920 Sb. z. a n. o volbě prezidenta republiky, §§ 6 a 7

Národnímu shromáždění a spolupodepisoval zákony. Mohl se účastnit a předsedat zasedání vlády, popřípadě si zvat vládu nebo jenom některého člena vlády k poradám.

Hlava státu při výkonu svých pravomocí nebyla odpovědná a nevztahovala se na ni ani trestní odpovědnost. Za úkony prezidenta při výkonu úřadu byla odpovědná vláda, respektive příslušný ministr.⁹² Jedinou výjimku činila možnost trestního stíhání z důvodu velezrady. Jako sankci určil § 67 odst. 1 ústavní listiny pouze ztrátu úřadu prezidenta a nemožnost pozdějšího znovu získání. Po roce 1923 byly důvody trestního stíhání o něco rozšířeny. Hlava státu mohla být stíhána „*pro zločiny úkladů o republiku a ohrožení její bezpečnosti dle zákona na ochranu republiky.*“⁹³

4.4.2 Vláda

Hlavním orgánem moci výkonné byla vláda. Jednalo se o orgán složený z předsedy vlády a ministrů, kteří byli jmenováni a také mohli být odvoláni prezidentem Československé republiky. Počet členů vlády závisel na počtu jednotlivých rezortů. Při jmenování byl přímo každý ministr rovnou přiřazen k určitému odboru, v jehož působnosti měl vykonávat svoji ministerskou činnost.

Na ministry se vztahovala inkompatibilita obdobně vymezená v prozatímní ústavě z roku 1918, konkrétně § 15. V souvislosti s výkonem svých práv a povinností byla vláda odpovědná poslanecké sněmovně. Ta mohla vůči vládě vyslovit nedůvěru, v důsledku které byli ministři povinni odstoupit ze své funkce. Vyslovení nedůvěry a rozhodování o ní předcházela nutnost podat návrh na vyslovení, který musel obsahovat minimálně sto podpisů poslanců. Demise se skládala do rukou prezidenta, na němž záleželo, kdo bude pověřen výkonem vládních záležitostí do doby, než bude ustanovena nová vláda. V případě, že by v době vyslovení nedůvěry a složení demise nebyl obsazen úřad prezidenta ani jeho náměstka, pak tato prezidentská pravomoc náležela stálému výboru, o kterém jsem se zmínila v podkapitole 4.3.4.

⁹² Zákona č. 121/1920 Sb. z. a n. kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, § 66

⁹³ Malý, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3.vyd., Praha: LINDE, 2003, str. 349

Úkladem o republiku se rozuměla snaha o násilnou změnu ústavy státu, pokus o zabránění činnosti prezidenta, vlády nebo Národního shromáždění. Za ohrožení bezpečnosti státu se považovala příprava povstání v republice, které bylo ozbrojené, nebo vystavení země v nebezpečí války, napadení jiným státem apod.

Členové vlády byli mimo jiné i trestně odpovědní, a to v případě, že by porušili zákony a jiné právní předpisy při výkonu svých kompetencí spojených s vládním úřadem, ať již z úmyslu nebo hrubé nedbalosti. Obžalobu mohla podat dolní komora Národního shromáždění, ale trestní řízení se vedlo na půdě senátu. Kompetence vlády zasahovaly do věcí, jež byly politického charakteru, do rozhodování o jmenování státních úředníků, důstojníků apod., ale hlavně byla vláda oprávněna vydávat vládní nařízení. Nařízení muselo být podepsáno předsedou vlády a příslušným ministrem, který byl povinen ho provést. Pokud vláda předkládala návrh zákona, který upravoval brannou povinnost nebo státní rozpočet, pak musela tento návrh předložit jako první poslanecké sněmovně podle § 41 odst. 3 ústavní listiny.

4.4.3 Ministerstva

V hlavě třetí ústavní listiny z roku 1920 byla kromě funkce prezidenta a vlády uspořádána tzv. nižší správa, tedy ministerstva a nižší úřady.⁹⁴ Ministerstva byla zřízena jako hlavní orgán správy státu. V čele každého ministerstva stál prezidentem ustanovený ministr, který měl právo účastnit se zasedání komor Národního shromáždění, ale zároveň i povinnost dostavit se k zasedání na požádání příslušné komory.⁹⁵ Působnost jednotlivých ministerstev vymezily zvláštní zákony, na které ústavní listina odkazovala.

Občané mohli svá práva a zájmy hájit před činností správních úřadů soudní cestou. A to před nejvyšším správním soudem, který tvořili nezávislí soudci. Funkci, působnost, příslušnost a další upravoval speciální zákon č. 36/1875 ř. z., o zřízení správního soudu, ve znění pozdějšího zákona č. 3/1918 Sb. z. a n. o nejvyšším správním soudě a řešení kompetenčních konfliktů.⁹⁶

Uspořádání nižších správních úřadů bylo ponecháno na zákonné úpravě, která mohla odkázat na nařízení, jež by danou problematiku upravovalo detailněji. V této části hlavy třetí se ústavní listina v souvislosti se státní správou zmínila i o samosprávě (územní i zájmové) tzv. svazů, kterými dle J. Gronského byli obce, okresy a župy. *„Organizace a činnost místní správy byla ovšem podstatným*

⁹⁴ Zimek, J.: *Ústavnost a český ústavní vývoj*, 3.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 2006, str. 77

⁹⁵ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n. kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, §§ 39 a 40 odst. 1

⁹⁶ Gronský, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914-1945*, 1.vyd., Praha: Karolinum, 2005, str. 95

*způsobem ovlivněna rakousko-uherským dualismem, který se přenesl i do první republiky a byl v této oblasti odstraněn až v roce 1948.*⁹⁷

4.5 Moc soudní

4.5.1 Principy a organizace soudnictví

Moc soudní představovala soustava soudů a soudců, kteří byli nezávislí a svoji činnost vykonávali na základě ústavy a zákonů. Ústavní listina z roku 1920 zakotvila mnoho demokratických zásad souvisejících se soudní mocí, které bychom našli i v současné právní úpravě České republiky. Základními principy charakterizujícími soudnictví po roce 1920 byla nezávislost soudců, zákaz být odňat svému zákonnému soudci, zásada veřejnosti a ústnosti řízení před soudem. Výjimečně mohlo být řízení neveřejné, avšak vyhlášení rozhodnutí, obzvláště u trestních rozsudků, muselo být veřejné. V trestním řízení se uplatňovala mimo jiné ještě zásada obžalovací.⁹⁸ Soudci byli nastálo do své funkce jmenováni prezidentem a ústavní listina jim zakazovala vykonávat jinou výdělečnou činnost kromě výkonu soudnictví, pokud zákon nestanovil jinak. Rozsudky vyhlášovali jménem republiky. Na základě § 99 ústavní listiny z roku 1920 mohlo dojít k přeložení či sesazení soudců i proti jejich vůli, pokud by to bylo v souvislosti s novou organizací soudnictví nebo na podkladě nálezů, které se týkaly kázeňských přestupků soudce. Na to, kdo se mohl stát soudcem, odkazovala ústava na zvláštní zákon.

Soudy, které vykonávaly svoji soudní činnost, bylo možné rozdělit do několika skupin. První kategorii tvořily soudy zabývající se oblastí veřejného práva, tedy tzv. veřejnoprávní soudy. Do této třídy spadal nejvyšší správní soud, do jehož kompetencí patřily spory vzniklé v souvislosti se správou. Tímto byla občanům dána možnost ochrany před nezákonným rozhodnutím správních úřadů. Mezi veřejnoprávní soudy dále patřil ústavní soud, o kterém se více zmiňuji v další

⁹⁷ Grónský, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914-1945*, 1.vyd., Praha: Karolinum, 2005, str. 96

⁹⁸ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n. kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, §§ 94 odst. 2 a 101 odst. 2, 3

podkapitole, a volební soud, který byl příslušný k řešení volebních záležitostí.⁹⁹ Skládal se z prezidenta a 12 přísedících. Soudním prezidentem volebního soudu byl prezident nejvyššího správního soudu. Tedy již z této propojenosti je možné sledovat určitý vývoj, který postupem času vyústil v to, že volební záležitosti spadaly přímo pod správní soudnictví, což platí i v současnosti o soudnictví České republiky. Přísedící byli voleni poslaneckou sněmovnou na funkční období deset let. Podmínky pro volitelnost stanovil zákon o volebním soudě, který vyžadoval státní občanství československé republiky minimálně po dobu deseti let, spodní hranici věku 40 let, právnické vzdělání a právo volit do obcí. Člen volebního soudu nemohl být zároveň členem Národního shromáždění, ale ani např. župním zastupitelem. Volební soud byl kompetentní k rozhodování o stížnostech, které se týkaly voleb do Národního shromáždění a župních zastupitelstev, rozhodoval o ukončení mandátu člena Národního shromáždění nebo župního zastupitele, ověřoval volby do těchto orgánů a kromě toho rozhodoval stížnosti, jež se týkaly výsledků tzv. reklamačního řízení, které bylo provedeno dle zákona o stálých voličských seznamech č. 663/1919 Sb. z. a n.¹⁰⁰

Aktivně legitimovaní k podání stížnosti k volebnímu soudu byli občané, pokud se volba týkala jich samých, dále osoba, jejíž kandidátní listina byla odmítnuta z nezákonných důvodů, volební strana, člen župního zastupitelstva nebo občan, který byl zapsán ve voličských seznamech.¹⁰¹ Obecně lze říci, že stěžovatel se obracel na volební soud z důvodu nezákonného postupu ve volebním řízení, pro nezákonné popření volitelnosti zvolené osoby nebo naopak z důvodu nevolitelnosti již zvoleného v daný okamžik voleb.

Ostatní soudy, které působily na území Československé republiky, bylo možné dělit na soudy řádné, mimořádné a rozhodčí. Řádnými soudy v oblasti občanského práva se rozuměla soustava okresních, krajských, vrchních a nejvyššího soudu (stejně tomu bylo i u práva trestního). Mezi mimořádné soudy, které se specializovaly pouze na konkrétní odvětví, patřil například soud živnostenský. Ten byl zřízen již za Rakousko-Uherska roku 1896. Dalším mimořádným soudem byly tzv. labské plavební soudy, které byly příslušné k řešení civilních plavebních sporů. Rozhodčích soudů vzniklo několik druhů, mezi důležité patřil např. rozhodčí soud

⁹⁹ Kadlecová, M. a kol.: *Dějiny československého státu a práva (1918-1945)*, 2.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1992, str. 73

¹⁰⁰ Zákon č. 125/1920 Sb. z. a n. , o volebním soudě, §§ 1 a n.

¹⁰¹ Tamtéž, §§ 8 a 12

nemocenských pojišťoven, pojišťovací soud, rozhodčí soudy úrazových pojišťoven nebo soud pro penzijní pojištění.¹⁰² V oblasti trestněprávní byly za mimořádné považovány soudy vojenské, jejichž pravomoc sice mohla být v období válečného stavu rozšířena i na normální obyvatelstvo, ale pouze v mezích speciálního zákona. Za mimořádný soud byl označen také i senát Národního shromáždění, který měl pravomoc trestně stíhat prezidenta nebo člena vlády, kteří by spáchali trestný čin v souvislosti s výkonem své funkce.¹⁰³ U prezidenta republiky přicházelo v úvahu pouze již zmíněné trestní stíhání pro velezradu.

Soustava soudů za první republiky byla velice různorodá a bohatá na množství existujících soudů. Během studia této oblasti jsem došla k závěru, že jednotný názor na kategorizaci soudů není. Proto jsem se při zpracování této podkapitoly nechala inspirovat mimo jiné publikací od M. Kadlecové a kol. : *Dějiny československého státu a práva (1918-1945)*.

4.5.2 Ústavní soud

Za důležité považuji znovu připomenout zřízení Ústavního soudu Československé republiky, který byl sice zakotven v uvozovacím zákonu, ale já jsem se rozhodla se jím detailněji zabývat v této kapitole, jelikož jeho zřízení považuji za významnou součást soudní moci, ačkoliv v důsledku svých kompetencí apod. má oproti soustavě soudů specifické postavení.

Ústavní soud tvořilo celkem sedm soudců, z nichž dva soudci a předseda soudu byli jmenováni prezidentem československé republiky, dva soudci byli z nejvyššího soudu a dva byli vysláni z nejvyššího správního soudu. Soudci ústavního soudu se mohli stát pouze státní občané republiky, jejichž věk přesáhl 45 let, měli právnické vzdělání a nebyli členy ani jedné komory zákonodárského orgánu. Funkční období bylo stanoveno na dobu deseti let. Pokud by se ale v průběhu desetiletého období uvolnilo některé místo ústavního soudce, bylo nutné toto místo na zbytek té desetileté lhůty obsadit.¹⁰⁴ U obsazení uvolněného místa bylo důležité, jakým způsobem bylo toto místo obsazeno původně, tedy zda byl daný soudce jmenován prezidentem, nebo byl

¹⁰² Kadlecová, M. a kol.: *Dějiny československého státu a práva (1918-1945)*, 2.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1992, str. 73

¹⁰³ Gronský, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914-1945*, 1.vyd., Praha: Karolinum, 2005, str. 97

¹⁰⁴ Zákon č. 162/1920 Sb. z. a n., o ústavním soudě, § 1, §§ 3 a 4

vyslán z jednoho z výše zmíněných soudů. Pokud bylo uvolněné místo obsazeno na základě jmenování prezidentem, pak muselo být nově obsazeno také určením prezidenta. Sídlem ústavního soudu se stala Praha.

Hlavní pravomocí ústavního soudu bylo rozhodování, zda zákony a jiné právní předpisy, především opatření stálého výboru, neporušují ústavou zakotvená práva a povinnosti. Aktivně legitimovaní k podání návrhu na přezkoumání ústavnosti zákona či jeho části byly komory Národního shromáždění, nejvyšší správní soud, nejvyšší soud a případně i volební soud. Navrhovatelé museli v návrhu označit, jaký zákon nebo ustanovení je v rozporu s ústavně zaručenými právy a povinnostmi a tento návrh byli oprávněni podat do lhůty tří let od publikace daného zákona, o kterém tvrdili, že je v rozporu s ústavou. Pokud návrh splňoval všechny náležitosti, ústavní soud se jím zabýval a *„uzná-li ústavní soud po veřejném ústním líčení návrh odůvodněným, vysloví nálezem, která ustanovení určitého zákona jsou v rozporu s kterými ustanoveními určitého ústavního zákona, nebo která ustanovení zákona Národního shromáždění nebo sněmu Podkarpatské Rusi překročí ústavně vymezenou působnost těchto zákonodárných sborů a jsou tudíž neplatná.“*¹⁰⁵ Pokud ústavní soud nálezem rozhodl o neplatnosti daného ustanovení, ministr vnitra byl povinen tento nález publikovat ve Sbírce zákonů a nařízení a ten se po vyhlášení stal závazným pro své adresáty. O neodkladných opatřeních, která činil stálý výbor, musel ústavní soud rozhodovat ex offo, tedy z úřední povinnosti, ihned po předložení daného prozatímního opatření vládou.¹⁰⁶

Ústava jako celek obsahovala pouze ty nejpodstatnější informace týkající se soudní moci a ve svých ustanoveních často odkazovala na zákony, které danou problematiku upravovaly detailněji. Ústavní listina spolu s uvozovacím zákonem vytvořila primární podklad pro rozsáhlou soudní soustavu.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Zákon č. 162/1920 Sb. z a n., o ústavním soudě, § 18

¹⁰⁶ Tamtéž, §§ 7 a n.

¹⁰⁷ Zimek, J.: *Ústavnost a český ústavní vývoj*, 3.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 2006, str. 78

4.6 Občanská práva a povinnosti

Hlava pátá ústavní listiny se věnovala právům a svobodám občana Československé republiky. Jednalo se v podstatě o katalog lidských práv, který obsahoval i jednu ústavně zakotvenou povinnost občana, a to brannou povinnost. Každý občan státu, který byl způsobilý dle *branného zákona Československé republiky* č. 193/1920 Sb. z. a n., se musel zúčastnit vojenského výcviku a případně na základě rozkazu stát bránit. Zákon upravující problematiku branné povinnosti byl po roce 1920 několikrát novelizován.¹⁰⁸

V úvodu hlavy, která se věnuje občanským právům a svobodám, ústava zakotvila jedno z nejzákladnějších lidských práv, a to rovnost. Nezáleželo na pohlaví, věku, národnosti, náboženském vyznání, rodu či povolání, všichni si byli rovni a mohli užít stejné ochrany svého života a jiných práv. Pouze § 106 odst. 2 věta druhá ústavní listiny stanovila, že odchýlení se od této úpravy bylo možné, pokud tak určily stanovy mezinárodního práva.

Změna nastala i v souvislosti s udělováním titulů. Ty mohly být udělovány pouze v souvislosti s povoláním či konkrétním úřadem, pokud se nejednalo o hodnosti akademické. Tímto paragrafem fakticky došlo k převzetí zákona z roku 1918, kterým byly zrušeny šlechtické a jiné řády či tituly.¹⁰⁹ V roce 1920 byl tento zákon novelizován pod č. 243/1920 Sb. z. a n.

Ústavní listina z roku 1920 zaručovala mimo jiné i základní občanské svobody, konkrétně osobní svobodu, domovní, majetkovou, svobodu tisku, učení, svědomí a svobodu projevu umění. Osobní svoboda byla zaručena každému a ten měl právo na její ochranu. Ochranu osobní svobody blíže vymezoval ústavní zákon č. 293/1920 Sb. z. a n., *o ochraně svobody osobní, domovní a tajemství listovního*, který se stal součástí ústavy. Omezit nebo dokonce zbavit osobní svobody bylo možné pouze na základě zákona. A to např. v případě, že osoba byla chycena při páchání trestného činu nebo na základě soudního či úředního příkazu k zatčení, vzetí do vazby a tak dále. S osobní svobodou souviselo právo na volný pohyb a usazování se na jakémkoliv území republiky, kde mohl státní občan získávat nemovitosti, ale také

¹⁰⁸ Gronský, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914-1945*, 1.vyd., Praha: Karolinum, 2005, str. 104

¹⁰⁹ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n. kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, § 106 odst. 3

být výdělečně činným. Omezení práva přemísťovat se a usazovat se na území československého státu mohlo být obdobně jako u osobní svobody omezeno v mezích zákona.¹¹⁰ Jinak nebylo přípustné, aby občanovi bylo zakázáno nebo naopak přikázáno odejít z konkrétního místa. I u pravomoci vystěhovat se do jiného státu nechávala ústavní listina omezení na zvláštním zákonu, kterým byl v tomto případě zákon č. 71/1922 Sb. z. a n., *o vystěhovalectví*.¹¹¹

Každý občan Československé republiky měl právo vlastnit majetek, ať již movitý nebo nemovitý. K omezení majetkové svobody mohlo dojít vyvlastněním na základě speciálního zákona, který mimo jiné určil, zda konkrétní vyvlastnění bude za náhradu či nikoliv.

Jako jedno z hlavních lidských práv garantovala ústavní listina domovní svobodu. Podle druhé části výše zmíněného ústavního zákona *o ochraně svobody osobní, domovní a tajemství listovního* byla dovolena prohlídka bytů, domů a prostorů určených k vykonávání výdělečné činnosti pouze v zákonem stanovených případech. Prohlídka byla většinou přípustná pouze na základě soudního příkazu, který měl formu písemného a odůvodněného pokynu. Výjimečně bylo možné nejdříve vykonat domovní prohlídku a do 24hodinové lhůty zpětně doložit odůvodněné potvrzení o provedené prohlídce. O vykonané domovní prohlídce musel být sepsán protokol, který obsahoval důvod omezení domovní svobody a výsledek prohlídky.¹¹² Podrobnější právní úprava byla ponechána na jednotlivých zvláštních zákonech.

Další z ústavně zakotvených svobod státního občana bylo právo svobodně se projevovat. Každému byla zaručena volnost písemného, ústního, ale například i obrazového projevu. § 117 odst. 3 ústavní listiny ustanovil, že uskutečňování tohoto práva nesmělo nikomu způsobit újmu v pracovním poměru.

Dále byla zakotvena svoboda učení. Mohly být zřizovány soukromé školy nebo ústavy, ale samozřejmě v mezích zákonů. Také byla garantována svoboda vyznání za předpokladu, že tím nedocházelo k narušování veřejného pořádku a porušování dobrých mravů, pak by došlo k určitým omezením. Jednotlivé druhy náboženství si

¹¹⁰ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n. kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, §§ 107 a 108

¹¹¹ Gronský, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914-1945*, 1.vyd., Praha: Karolinum, 2005, str. 100, 101

¹¹² Ústavní zákon č. 293/1920 Sb. z. a n., o ochraně svobody osobní, domovní a tajemství listovního, §§ 6 a n.

byly rovny a při schůzích spojených s vírou a vyznáním nesměl být nikdo nucen k nedobrovolné účasti.

V souvislosti se svobodou tisku byla zakázána tzv. předběžná cenzura tisku. Tiskový zákon byl mnohokrát novelizován, a to jak za doby Rakousko-Uherska, tak i během první Československé republiky. „*Tiskového práva se však v té či jiné míře dotýkala i řada dalších zákonů (zejména v oblasti trestního, ale i občanského práva a normativních aktů upravujících režim mimořádných opatření). Mezi nimi je nutno jmenovat především zákon č. 124/1924 Sb. z. a n. a navazující vládní nařízení č. 125/1924 Sb. z. a n. připouštějící zabavení tiskoviny (tzv. represivní cenzura).*“¹¹³

Občané republiky měli právo tvořit spolky, které ale mohly být rozpuštěny, pokud jejich fungování narušovalo veřejný pořádek. V § 114 ústavní listiny byl zakotven zvláštní typ spolkového práva, tzv. koaliční právo. Jeho podstatou byla možnost sdružovat se pro podporu např. pracovních nebo ekonomických poměrů, tedy lze hovořit o odborových organizacích.¹¹⁴

Kromě toho bylo občanům republiky ponecháno právo se shromažďovat, právo petiční a právo na listovní tajemství. Ústavní listina a ústavní zákon *o ochraně svobody osobní, domovní a tajemství listovního* upravují listovní tajemství totožně, protože oba tyto předpisy ústavní síly zaručují listovní tajemství všem a zároveň oba odkazují na podrobnější zákonnou úpravu.

¹¹³ Gronský, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914-1945*, 1.vyd., Praha: Karolinum, 2005, str. 101

¹¹⁴ Tamtéž, str. 102

4.7 Menšinová práva

Hlava šestá ústavní listiny se věnovala problematice menšin a ochraně jejich práv. „Práva menšin jsou zde pojata jako práva kolektivní, kdy se ústavní úprava týkala dvou základních skutečností a to předmětu ochrany a dále okruhu menšin.“¹¹⁵ Všem občanům Československé republiky byla deklarována rovnost před zákony a stejná míra ochrany občanských práv. A to bez rozdílu nehledě na rasu, náboženské vyznání nebo jazyk.

V Československu žilo po roce 1920 mnoho národnostních menšin, které byly poměrně hodně početné. Podle J. Gronského z 13,4 milionů obyvatel tvořilo 3,1 milionů menšina německá, 760 tisíc maďarská, 460 tisíc Rusů, 76 tisíc Poláků, 14 tisíc Rumunů a 190 tisíc Židů.¹¹⁶ Proto bylo důležité ústavně zakotvit ochranu práv těchto národů a určitým způsobem zrovnoprávnit jejich práva a povinnosti s ostatními občany. Při přístupu k úřadům, při výkonu zaměstnání nebo živnosti nesměl být odlišný jazyk, rasa či náboženské vyznání bráno jako nedostatek, na úkor kterého by došlo k omezování práv jednotlivců. Pokud mohli státní občané zakládat nebo řídit školy, sociální či náboženské ústavy a jiné, pak mohli v těchto ústavách užívat svého jazyka nebo víry, a to bez rozdílu rasy, vyznání apod. Menšinám bylo zaručeno právo výuky v jejich rodném jazyce, pokud v dané oblasti žilo konkrétní zákonem stanovené procento té dané menšiny. Vedle toho jim ale mohla být uložena i povinnost vyučování československého jazyka. Výši procenta určoval zákon, *jímž se stanoví zásady jazykového práva v Republice československé*, který považoval za rozhodující minimálně 20% občanů stejné menšiny v dané územní oblasti.¹¹⁷ V posledním ustanovení hlavy šesté ústavní listina zakázala násilné pokusy o „odnárodňování“ pod sankcí trestního stíhání.

Zákon č. 122/1920 Sb. z. a n., *podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v Republice československé* se stal součástí ústavní listiny a podrobněji upravoval jazykové právo menšin. Pro dlouhý název tohoto zákona bývá označován také jako jazykový zákon. Oficiálním a státním jazykem Československé republiky byl stanoven jazyk československý. Tedy jazyk, který byl používán na úřadech, u soudů, jazyk, ve kterém byly vydávány zákony a jiné právní

¹¹⁵ Zimek, J.: *Ústavnost a český ústavní vývoj*, 3.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 2006, str. 80

¹¹⁶ Gronský, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914-1945*, 1.vyd., Praha: Karolinum, 2005, str. 106

¹¹⁷ Zákon č. 122/1920 Sb. z. a n., *jímž se stanoví zásady jazykového práva*, § 2

předpisy. Jazyk menšin musely respektovat a v podstatě ho i využívat soudy, úřady a jiné orgány státu, v jejichž obvodu žilo minimálně 20% občanů dané menšiny. Například okresní soud byl povinen přijmout podání, které bylo v jazyce nějaké menšiny, a na toto podání reagovat ve stejném jazyce a k tomu ještě v jazyce státním, tedy československém. V jazyce menšiny měly být vydávány i vyhlášky soudů nebo úřadů, pokud byla splněna hranice 20%. Jestliže byly zřízeny speciální školy pro děti, které patřily mezi příslušníky menšiny, pak byla výuka vedena v jejich jazyce. Pokud by vznikl spor, jakého jazyka měl daný úřad nebo soud užít, pak měl kompetenci o tom rozhodnout příslušný státní orgán.¹¹⁸

¹¹⁸ Zákon č. 122/1920 Sb. z. a n., jímž se stanoví zásady jazykového práva, §§ 2 a n.

5. Komparace prosincové ústavy s ústavní listinou z roku 1920

5.1. Diferenciace a analogie struktury prosincové ústavy a ústavní listiny

Prosincová ústava z roku 1867 je v mnohém odlišná od ústavní listiny z roku 1920. Již při počátečním obeznámení s ústavami je prvním zřetelným rozdílem struktura těchto předpisů. Prosincová ústava jako celek byla tvořena sedmi zákony. Čtyřmi státními základními zákony (č. 142, 143, 144, 145) a třemi zákony (č. 141, 146, 147), kdy poslední z nich stanovil, jakým dnem se stává ústava Předlitavska platnou.¹¹⁹ Každý zákon upravoval jednu konkrétní oblast. Zákonodárnou moc, kterou představovala říšská rada, moc výkonnou a vládní, soudní moc spolu se zřízením říšského soudu, společnou politiku Rakousko-Uherska, tedy Předlitavska a Uher, a také oblast lidských práv státního občana. Ačkoliv legislativa, exekutiva i soudní moc byly upraveny každá samostatně v jiném zákonu, habsburská monarchie se dále opírala o jednotu státní moci.¹²⁰

Ústavu z roku 1920 de facto tvořila slavnostní předmluva neboli preambule, zákon, kterým se uvozovala ústavní listina, a samotná listina z roku 1920. Ústavní listinu tvořilo šest hlav. Kromě dělby moci a katalogu lidských práv byla jedna hlava věnována problematice ochrany menšin, ať již náboženských, rasových nebo národních, a další hlava ústavní listiny obsahovala všeobecná ustanovení.

5.1.1 Zákonodárné orgány

Pro orgány zákonodárné moci jak podle prosincové ústavy, tak dle ústavní listiny byl typický dvoukomorový systém. Říšská rada tvořena panskou a poslaneckou sněmovnou sídlila ve Vídni, zatímco Národní shromáždění složené ze senátu a poslanecké sněmovny zasedalo v Praze. Rozdílné bylo obsazování jednotlivých komor těchto zákonodárných orgánů. Za účinnosti prosincové ústavy byli členové říšské rady, konkrétně poslanecké sněmovny, voleni na základě volebního práva, kdy voliči byli rozděleni dle kuriového systému. A panská sněmovna byla ustavována zčásti na základě dědičného práva a zčásti jmenováním

¹¹⁹ Marečková, M.: *České právní a ústavní dějiny, stručný přehled a dokumenty*, 1.vyd., Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, str. 215

¹²⁰ Malý, K., Soukup, L.: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918, Sborník příspěvků*, 1.vyd., Praha: Karolinum, 2006, str. 766, 767

císaře. Zatím co horní i dolní komora Národního shromáždění byla konstituována na základě tajných, všeobecných, rovných a přímých voleb. Ačkoliv tyto volební principy byly zavedeny již během účinnosti prosincové ústavy, a to v roce 1907 zákonem č. 17/1907 ř. z., *o volbě členů do poslanecké sněmovny říšské rady*.

Odlišnost, ale zároveň i analogii, lze sledovat v souvislosti se zasedáním orgánů zákonodárné moci. Perioda zasedání u obou komor Národního shromáždění byla stanovena ústavní listinou minimálně dvakrát ročně, kdežto říšská rada konferovala jednou za dvanáct měsíců. Legislativní orgány byly svolávány v obou případech hlavou státu, tedy císařem a v případě Československé republiky prezidentem. Členové obou orgánů byli povinni vykonávat svůj úřad osobně. Určitou shodu jsem během studia obou dokumentů našla i v pravomocích říšské rady a Národního shromáždění, kdy na základě ústavních předpisů spadalo do jejich kompetencí právo interpelace vládních představitelů, kteří byli povinni členům zákonodárných orgánů odpovědět. Dalším společným právem, ale zároveň i povinností, byla kontrola nad finančním hospodařením země. Po roce 1867 byla finanční kontrola prováděna i nad Uhrami, ale pouze v souvislosti se záležitostmi, které byly společné pro země Předlitavska a Uher. Jedním z hlavních společných úkolů byla zákonodárná iniciativa, tedy hlasování a schvalování návrhů jednotlivých zákonů, a také možnost vydat nařízení či opatření v době, kdy nebyly legislativní orgány shromážděny. To bylo možné pouze v nezbytném okamžiku a při splnění zákonem stanovených podmínek.

Významnou diferencí a významným pokrokem bylo zakotvení referenda v souvislosti s hlasováním o návrhu zákona v ústavní listině z roku 1920. Tento institut prosincová ústava neznala.

Ustanovením v zákonu č. 141/1867, *kterým se mění základní zákon o říšském zastoupení z 26. února 1866*, o trestněprávním vynětí ze stíhání aniž by k tomu dala povolení příslušná komora, se inspirovala ústava z roku 1920 a v hlavě druhé o zákonodárné moci trestněprávní exempci zakotvila taktéž.¹²¹

Soubor právních norem, které upravovaly zákonodárnou moc, byl v určitých ustanoveních obdobný u obou ústav. Ústavní listina z roku 1920 leckterá ustanovení převzala z prosincové ústavy z roku 1867, avšak je důležité zmínit i fakt, že ústavní listina se inspirovala i jinými, převážně evropskými, ústavami.

¹²¹ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, §§ 23 a n.

5.1.2 Síla postavení exekutivy

Výkonnou moc de facto představovala podle prosincové ústavy i ústavní listiny hlava státu spolu s vládou, která byla prosincovou ústavou nazývána ministerskou radou. Významným rozdílem mezi hlavou státu dle prosincové ústavy a ústavní listiny z roku 1920 bylo ustanovení panovníka. Císař Rakousko-Uherska byl dosazen na císařský trůn v podstatě dle pragmatické sankce z roku 1713, jejíž podstatou bylo zachování vlády habsbursko-lotrinské dynastie na základě dědického práva. Zatímco hlava Československé republiky byla zvolena zákonodárným orgánem, Národním shromážděním, a mohl se jím stát každý občan Československé republiky za blíže zákonem určených podmínek. Oproti prosincové ústavě ústavní listina omezila funkční období hlavy státu. Ten mohl být zvolen do prezidentského úřadu na dobu maximálně čtrnácti let.

Analogickým znakem v oblasti exekutivy na základě ustanovení obou ústav byla neodpovědnost hlavy státu při výkonu svých pravomocí. Za vykonání úkonů byla odpovědná vláda, popřípadě příslušný, císařem či prezidentem jmenovaný, ministr. Na rozdíl od prosincové ústavy ústavní listina v § 67 zakotvila možnost trestního stíhání prezidenta republiky, a to v případě spáchání velezrady.

Kompetence prezidenta dle ústavy z roku 1920 byly obdobné jako u císaře, které stanovila prosincová ústava. Stali se hlavním reprezentantem státu, ustanovovali členy vlády, mohli vyhlásit válku, schválit mír a také měli pravomoc sjednávat a ratifikovat mezinárodní smlouvy. V tomto případě však jejich právo bylo omezeno. V ústavě stanovených situacích byli povinni získat k uzavření mezinárodní smlouvy souhlasné stanovisko zákonodárného orgánu, tedy říšské rady, a v případě prezidenta, Národního shromáždění. Určitou analogii ústavní listiny s prosincovou ústavou je možné pozorovat i v případě vztahu zákonodárné a výkonné moci, kdy se hlava státu mohla určitou mírou podílet na zákonodárné iniciativě, a to prostřednictvím práva veta.

Kromě hlavy státu tvořila exekutivu vláda složená z ministrů, jejichž počet nebyl ústavami ani v roce 1867 ani 1920 pevně stanoven. Ministři byli v obou případech do svých ministerských křesel jmenováni panovníkem a nesli odpovědnost za dodržování ústavních předpisů a zákonů při výkonu své funkce. Pravomoci dané členům vlády byly také v obou případech obdobné. Mezi hlavní kompetence patřilo

právo vydávat vládní nařízení, povinnost vykonávat kontrolu nad nižšími složkami státních úřadů a také rozhodovat o jmenování do nižších státních úřadů.

Důležitým rozdílem byla skutečnost, že vláda a její členové na základě prosincové ústavy z roku 1867 byli odpovědní císaři, zatímco podle § 75 ústavní listiny byli ministři po roce 1920 odpovědní poslanecké sněmovně, která mohla vládě vyslovit nedůvěru.

5.1.3 Justice 1867 a 1920

Organizace soudního aparátu byla do československého právního řádu převzata z prosincové ústavy Předlitavska. K významnějším změnám v organizaci soudní moci ústavní listinou nedošlo.

Ústavní listina z roku 1920 zaručovala analogické základní zásady soudní moci jako prosincová ústava. Byl to především princip nezávislosti soudní moci a soudců, veřejnost a ústnost řízení, pro trestní řízení musela být splněna zásada obžalovací a výkon veškeré soudní moci musel být vykonáván v souladu s ústavními normami a jinými právními předpisy.¹²² Soustavu soudů tvořily soudy okresní, krajské, vrchní a nejvyšší soud, který prosincová ústava označila jako nejvyšší soudní a kasační dvůr, jinak organizace byla obdobná. Vedle toho existoval i nejvyšší správní soud, jehož vznik je spjat právě s prosincovou ústavou, již se inspirovala i ústavní listina. Za účinnosti obou ústav fungovalo velké množství speciálních soudů. Byly jimi například soud nejvyššího dvorního maršálka, soud řádu německých rytířů, labské celní (plavební) soudy, patentní soudy, rozhodčí soudy nemocenských pokladen,¹²³ hornické rozhodčí soudy, mzdové rozhodčí soudy a další.¹²⁴ Jako mimořádné soudy, které jsou pro obě historická období společné, lze zmínit živnostenský nebo vojenský soud.

Vedle této soustavy soudů prosincová ústava ve svém státním základním zákonu č. 143/1867 ř. z. zakotvila vznik říšského soudu, který je možné v podstatě přirovnat k ústavnímu soudu, který byl upraven uvozovacím zákonem, jež předcházela ústavní

¹²² Státní základní zákon č. 144/1867 ř. z., o soudcovské moci, čl. 6, čl. 10;

Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, § 101 odst. 2, 3

¹²³ Schelle, K., Vojáček, L.: *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku*, 1.vyd., Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, str. 58 a n.

¹²⁴ Kadlecová, M. a kol.: *Dějiny československého státu a práva (1918-1945)*, 2.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1992, str. 73

listině 1920. Zřetelným společným prvkem byla konečnost rozhodnutí jak říšského, tak ústavního soudu. Tedy nemožnost podat opravný prostředek proti jimi vydaným rozhodnutím.

Na závěr této podkapitoly bych ještě chtěla zmínit jednu rozlišnost spíše formálního charakteru. A to, že na základě prosincové ústavy byly rozsudky a jiná rozhodnutí soudu vydávána jménem císaře Rakousko-Uherska, zatímco podle § 101 odst. 1 ústavní listiny po roce 1920 byly rozsudky vyhlašovány jménem republiky Československé.

5.2 Katalog základních lidských práv a svobod občanů

5.2.1 Obecná komparace občanských práv

Základní lidská práva a svobody, kterým se ústavní listina z roku 1920 věnovala v hlavě páté, byly vesměs recipovány z prosincové ústavy habsburské monarchie. Samozřejmě nedošlo k recepci úplné a doslovné, ale přesto některé oblasti základních lidských práv, která byla zaručena občanům Československé republiky, měly původ právě ve státním základním zákonu č. 142/1867 ř. z. *o všeobecných právech státních občanů pro království a země zastoupené v říšské radě*.

Ústavní listinou došlo k výraznému posunu zásady rovného postavení občanů. Toto právo bylo potvrzeno již v prosincové ústavě roku 1867, avšak ve skutečnosti si občané Předlitavska zcela rovni nebyli, například ve volebním právu. Tato rovnost byla zakotvena až ústavní listinou, která stanovila, že „*výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají*.“¹²⁵ Ostatní občanská práva jako domovní svoboda, osobní svoboda, nedotknutelnost majetku, listovní tajemství, petiční právo, svoboda vyznání, svoboda učení a svědomí byly v československém právním řádu zakotveny obdobně jako ústavou z roku 1867. Ale nutno dodat, že u většiny občanských práv ústavní listina odkazovala na zákony, které danou oblast upravovaly detailněji a které stanovily situace, za nichž mohlo dojít k případnému omezení daného občanského práva. Jako příklad uvádím §109 ústavní listiny, podle kterého mohlo být soukromé

¹²⁵ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, § 106 odst. 1

vlastnictví omezeno či mohlo dojít dokonce k vyvlastnění, ale vše pouze v zákonem stanovených mezích.

Oproti prosincové ústavě ústavní listina zakázala udělování titulů, pokud nesouvisely s povoláním nebo výkonem úřadu. Byly zrušeny řády, šlechtictví a jiné tituly, které se udělovaly jako vyznamenání, a s tím došlo ke zrušení i práv plynoucích z těchto titulů. Osobám, které do té doby užívaly šlechtického titulu ve jménu, byla tato výsada zakázána.¹²⁶ Tomu, kdo by takový zákaz porušil, mohla být udělena peněžitá pokuta nebo trest vězení. Vedle titulů označující úřad nebo povolání mohly být udělovány ještě také čestné odznaky za zásluhy o vznik či vývoj republiky nebo vyznamenání pro vojáky za statečnost při bojích proti nepřátelům.¹²⁷

Určitá právní analogie u obou ústav je zřetelná i pro oblast národů a menšin, které se vyskytovaly na území Předlitavska, ale i po vzniku samostatné Československé republiky. Území rakousko-uherské monarchie bylo velmi rozmanité z pohledu počtu národů, které na daném území žily. Proto státním základním zákonem 142/1867 ř. z. došlo ke zrovnoprávnění všech těchto národů, kterým bylo tímto zaručeno právo na národnost a svůj jazyk. Rovnoprávnost znamenala rovnost všech v zemi obvyklých jazyků ve školách či na úřadech.¹²⁸ Ústavní listina se věnovala národním a menšinovým právům v hlavě šesté, ve které zakotvila ochranu a rovnost menšin národních, rasových a náboženských.

Ústavní listina z roku 1920 oproti prosincové ústavě zakotvila v katalogu občanských práv a svobod mimo práv i povinnost, jež musela být vykonána. Jednalo se o brannou povinnost, která byla všeobecná a musela být vykonána osobně. K branné povinnosti byl zavázán občan Československé republiky, který dosáhl věku 20 let a nepřesáhl hranici 50 let. Horní hranice věku byla zvýšena na 60 let u vojáků z povolání. Branné povinnosti podléhali kromě státních občanů i ti, kteří měli trvalé bydliště na území republiky, pokud nemohli prokázat příslušnost k jinému státu.¹²⁹ Blíže brannou povinnost a další skutečnosti s ní spojené stanovil branný zákon č. 193/1920 Sb. z. a n. Prosincová ústava se v souvislosti s občanskými právy zmínila o branné povinnosti pouze v kontextu se svobodou vystěhování, kdy

¹²⁶ Zákon č. 61/1918 Sb. z. a n., jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly, §§ 1 a 2

¹²⁷ Zákon č. 243/1920 Sb. z. a n., kterým se mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů, §§ 1, 4 a 6

¹²⁸ Zákon č. 142/1867 ř. z., o všeobecných právech státních občanů pro království a země, zastoupené v říšské radě, čl. 19

¹²⁹ Zákon č. 193/1920 Sb. z. a n., branný zákon, §§1 a 2

vymezila, že „svoboda vystěhování je ze strany státu omezována pouze brannou povinností.“¹³⁰

5.2.2 Právo shromažďovací a spolkové

Jak jsem již zmínila, některé oblasti týkající se lidských práv Československá republika ústavní listinou převzala z právního řádu Předlitavska. Mezi ně patřila úprava práva shromažďovacího a práva tvořit spolky, kdy došlo k recepci podstaty těchto prováděcích zákonů. Tyto základy byly později doplněny legislativou první republiky.

Po roce 1920 členové Národního shromáždění uvažovali o novelizaci zákona o shromažďování, ale v konečné fázi k uskutečnění tohoto kroku nedospěli.¹³¹ Roku 1921 byl přijat zákon, který směřoval proti útisku shromáždění a měl poskytnout určitou ochranu svobody shromažďovat se. Stanovil, že kdo překazí či jinak naruší shromáždění, které vzniklo dle zákonných regulí, nebo zabrání oprávněným osobám účastnit se takového shromáždění, bude sankcionován trestem odnětí svobody, a to až na dobu šesti měsíců. Peněžitým trestem mohl být potrestán ten, kdo se účastnil shromáždění, aniž byl k tomu oprávněn a odmítal shromáždění opustit. V případě nezaplacení pokuty mu mohl být trest přeměněn na trest odnětí svobody.¹³² Shromažďovací právo získalo na významu právě po vzniku Československé republiky, kdy byla zavedena demokracie a státní občané se začali více shromažďovat ke splnění určitých cílů a záměrů.

Právní úprava spolčovacího práva, jehož jádro bylo převzato z rakousko-uherského právního řádu, byla v roce 1920 doplněna zákonem č. 267/1920 Sb. z a n. Tímto zákonem došlo k zákazu označit spolek názvem, jenž by připomínal jedince, kteří nepřátelsky smýšleli proti republice. Také byly zakázány názvy spolků, kterými by bylo zneužíváno označení *československý* nebo zneuctěno jméno osob, které se zasloužily o vznik Československé republiky.¹³³

¹³⁰ Zákon č. 142/1867 ř. z. o všeobecných právech státních občanů pro království a země, zastoupené v říšské radě, čl. 4

¹³¹ Malý, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3.vyd., Praha: LINDE, 2003, str. 367

¹³² Zákon č. 309/1921 Sb. z. a n. proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních, § 4 odst. 1, 2, § 5

¹³³ Zákon č. 267/1920 Sb. z. a n. o odstranění nevhodných názvů, § 1

Oproti rakousko-uherskému ustanovení byla po roce 1920 zavedena rovnoprávnost žen a mužů i v právu spolkovém. To znamenalo, že i ženy mohly zakládat spolky a mohly být činné i v politických spolcích. Spolek mohl být zakázán a rozpuštěn pouze z důvodu porušení trestního zákona nebo narušení veřejného pořádku, který blíže definovala judikatura. Ačkoliv možnost zrušení spolku ve druhé polovině 19. století byla poměrně snadná, jelikož o činnosti rozhodovaly pouze policejní úřady, a to na základě svého individuálního rozhodnutí, čímž mohlo docházet k diskriminaci některých spolků, ve 20. letech 20. století stačil k rozpuštění fakt, že činností spolku došlo k porušení zákona či veřejného pořádku, aniž by bylo zkoumáno subjektivní zavinění.¹³⁴

Ve srovnání s prosincovou ústavou rozšířila ústavní listina spolčovací právo o právo zakládat spolky k ochraně a podpoře pracovních a hospodářských poměrů.¹³⁵ Tímto ustanovením v podstatě byly pod právo zakládat spolky zahrnuty i odborové organizace a politické strany.

5.2.3 Tiskové právo

Svoboda tisku, tedy právo svobodně se vyjadřovat písmem či tiskem, byla zakotvena již ve státním základním zákonu č. 142/1867 ř. z., který byl součástí prosincové ústavy. Ačkoliv po vzniku samostatné Československé republiky byla vesměs převzata právní úprava katalogu lidských práv a svobod a některé oblasti byly nadále ponechány v rakousko-uherské úpravě, u tiskového práva vznikly hned po roce 1918 snahy o přijetí nové právní úpravy. Prvotně byl zrušen zákaz tiskovin, který byl vydán za existence Rakousko-Uherska. Svoboda tisku, kterou zaručila ústavní listina z roku 1920, pod sebou zahrnovala i právo tisknout a rozšiřovat noviny, knihy a jiné publikace. Avšak i toto občanské právo mohlo být dle zákona omezeno. Za války nebo v zájmu ochrany republiky mohla být učiněna mimořádná opatření, která spočívala v omezení nebo dočasném zrušení některých ústavně zakotvených práv a svobod, mezi něž patřila i svoboda tisku. Omezení či zrušení mohlo být zavedeno pouze po dobu tří měsíců a za usnesení vlády, které schválil

¹³⁴ Malý, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3.vyd., Praha: LINDE, 2003, str. 368

¹³⁵ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, § 114 odst. 1

prezident republiky.¹³⁶ Podle § 10 zákona o mimořádných opatřeních spočívalo omezení tiskového práva v pravomoci stanovit dozor či zastavit vydávání a rozšiřování tiskovin, popřípadě možnost užít předběžné cenzury. Oproti úpravě tiskového práva za rakousko-uherské monarchie se snažila československá legislativa o demokratičnost a především kodifikaci tiskového práva. V průběhu 20. let 20. století došlo k několika návrhům na sjednocení tiskového práva, avšak tyto snahy skončily většinou u projednávání dané novely. K úspěšné novelizaci však došlo až roku 1933.

Kromě toho s tiskovým právem souvisel zákon č. 124/1924 Sb. z. a n., *o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utržení a urážek na cti*, který obsahoval procesní otázky související s křivým obviněním či urážkou cti, k nimž došlo prostřednictvím tisku. Odpovědný redaktor, který byl stíhán za nepravdivá obvinění či urážku, měl možnost dokázat pravdivost výroků, které byly publikovány v tisku. Pokud by byl úspěšný, pak bylo trestní stíhání zastaveno. Pokud však ne, hrozil mu peněžitý trest, povinnost zaplatit odškodné, povinnost publikovat opravu jeho chybného tvrzení a popřípadě povinnost bezplatného uveřejnění odsuzujícího rozsudku nebo ztráta funkce redaktora.¹³⁷

Československá republika vesměs přebrala právní řád rakousko-uherské monarchie, který postupem času novelizovala a snažila se do jednotlivých ustanovení vnést principy demokratického státu. Obdobně tomu bylo i u právního předpisu nejvyšší právní síly, u ústavy Československé republiky. Jak se ukázalo, v některých oblastech došlo k přímé recepci z prosincové ústavy, například ze státního základního zákona č. 142/1867 ř. z., avšak u některých ustanovení bylo možné sledovat vývoj a určitý posun, který státním občanům zajistil širší okruh práv a větší možnost podílet se na správě československého státu.

¹³⁶ Zákon č. 300/1920 Sb. z. a n. o mimořádných opatřeních §§1-3

¹³⁷ Zákon č. 124/1924 Sb. z. a n. o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utržení a urážek na cti, § 2 odst. 2, 3, § 4 odst. 1, § 6 odst. 3, § 17 odst. 1

6. Závěr

Ve své práci jsem se zabývala prosincovou ústavou z roku 1867, která byla platná pro oblast Předlitavska rakousko-uherské monarchie, a ústavní listinou z roku 1920, tedy z období samostatné Československé republiky. Pro lepší porozumění danému tématu a následné komparaci těchto dvou ústav jsem se stručně věnovala i ústavnímu vývoji, který předcházel vzniku prosincové ústavy a ústavní listiny.

Prosincová ústava z roku 1867 a ústavní listina z roku 1920 mají mnoho analogických znaků, ale zároveň také určité odlišnosti související s formou vlády státu a uspořádáním státu. Prosincová ústava byla přijata za vlády habsburské dynastie, pro kterou byla po několik desítek let charakteristická absolutní vláda moci, kdy ve druhé polovině 19. století došlo k postupné přeměně absolutní monarchie na konstituční. Přesto zůstaly císaři široké pravomoci. Mohl ovlivnit zákonodárnou moc prostřednictvím jmenování členů horní komory říšské rady, byl hlavou výkonné moci a vláda byla odpovědná právě panovníkovi.

Ústavní listina z roku 1920 byla sepsána pro samostatný demokratický stát, což se projevilo i u jednotlivých právních norem. Státním občanům republiky byla dána možnost podílet se na vládě prostřednictvím voleb do obou komor Národního shromáždění, a to bez rozdílu pohlaví. Prezident republiky byl volen zákonodárným orgánem a jeho prezidentské funkční období bylo omezené. Tím byl zaručen určitý stupeň demokratičnosti a také jistoty, že se vlády neujme opět jedna dynastie, která by si panovnické křeslo předávala z generace na generaci, tedy že nedojde k zániku republiky, co by formy státu.

Ústavní listina se inspirovala prosincovou ústavou z roku 1867 v oblasti soudnictví a také katalogu občanských práv. Právní normy, které upravovaly lidská práva a svobody, listina recipovala. Některá ustanovení uvedla v platnost, aniž by byla jejich podstata pozměněna. Příkladem je oblast svobody pohybu, osobní svobody nebo práva shromažďovat se. Jiné právní normy zakotvila ústavní listina nově. Byla jimi rovnost pohlaví a rodu, zrušení šlechtických a podobných titulů nebo zakotvení branné povinnosti.

Je možné říci, že oproti prosincové ústavě se ústavní listina z roku 1920 stala pokrokovou. Došlo k vývoji kupředu, který byl významný pro další historický vývoj státu, ale samozřejmě i pro vývoj právního řádu a jednotlivých právních norem,

protože i ústavní listina z roku 1920 se stala inspirující pro současnou platnou ústavu České republiky.

7. Summary

In my work I dealt with the December constitution of 1867, which was valid for the Cisleithanien region in the Austro-Hungarian monarchy, and with the Constitutional Charter of 1920, (which was) from the time of the independent Czechoslovak Republic. The formation of both constitutions is associated with certain historical events that were significant and determined the character of constitutional norms.

The revolutionary year 1848 was critical in the history of Habsburg monarchy, because the demand of bourgeoisie to eliminate absolute government began and the effort for a constitutional monarchy and the enshrining of more civil rights were intensifying. During the years 1848-1867 the release of tension of the government absolute power was reached a few times but the absolutism was re-established again. This was also reflected in the legislation of the empire because until 1867, many proposals for new constitutions had been drafted; however most of them did not come into force at all.

In 1867 a new constitution, called the December, was promulgated. It is characterized by its force only for a part of the Habsburg Empire. The legal dualism, the distribution of the so far integrated Habsburg Empire into Austria-Hungary was enshrined in this constitution. December Constitution included judicial, executive and legislative power and the catalogue of human rights as well as the legal norms that regulated the area of collective policy of Austro-Hungarian countries, i.e. Cisleithanien and Hungary. The effectiveness of this constitution ended with the collapse of the monarchy in 1918.

After the establishment of the independent Czechoslovak state an interim constitution was adopted, which was replaced by the Constitutional Charter of the Czechoslovak Republic in 1920. The Constitutional Charter of the Czechoslovak Republic enshrined division of power, the principles of a democratic state, and there have been some developments in the field of fundamental human rights and freedoms.

Although the December constitution and Constitutional Charter of 1920 were adopted during different historical events, and thus were in many ways different, one can find also many analogous characters. The reason for this is that the Czechoslovak

Republic, after its establishment, quickly adopted law of the Austro-Hungarian monarchy, which was amended in the course of time.

8. Seznam použité literatury

Knižní publikace:

- Adamová, K.; Soukup, L.: *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, 2.vyd., Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, ISBN 978-80-7380-271-4
- Hlavačka, M.: *Dějepis pro gymnázia a střední školy 3 – Novověk*, 1.vyd., Praha: SPN, 2001, ISBN 80-7235-172-9
- Gronský, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914-1945*, 1.vyd., Praha: Karolinum, 2005, ISBN 80-246-1027-2
- Gronský, J., Hřebejk, J.: *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I. (1918-1945)*, 1.vyd., Praha: Karolinum, 1997, ISBN 80-7184-458-6
- Kadlecová, M. a kol.: *Dějiny československého státu a práva (1918-1945)*, 2.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1992, ISBN 80-210-0450-9
- Malý, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3.vyd., Praha: LINDE, 2003, ISBN 80-7201-433-1
- Malý, K., Soukup, L.: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918, Sborník příspěvků*, 1.vyd., Praha: Karolinum, 2006, ISBN 80-246-1209-7
- Marečková, M.: *České právní a ústavní dějiny, stručný přehled a dokumenty*, 1.vyd., Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, ISBN 80-244-1502-X
- Schelle, K.: *Dějiny českého ústavního práva*, 1.vyd., Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2010, ISBN 978-80-7418-067-5
- Schelle, K., Vojáček, L.: *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku*, 1.vyd., Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, ISBN 978-80-87071-48-9
- Urban, O.: *Česká společnost 1848-1918*, 1.vyd., Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982
- *Všeobecné encyklopedie: ve čtyřech svazcích. Díl 3, m/r*, 1.vyd., Praha: Nakladatelský dům OP, 1997, ISBN 80-85841-35-5

- Weyr, F., Neubauer, Z.: *Ústavní listina Československé republiky, její znění s poznámkami*, Praha: Orbis, 1931,
- Zimek, J.: *Ústavní vývoj českého státu*, 1.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1996, ISBN 80-210-1354-0
- Zimek, J.: *Ústavnost a český ústavní vývoj*, 3.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 2006, ISBN 80-210-4094-7

Právní předpisy:

1. Zákon č. 946/1811 Sb. z. s., o všeobecném občanském zákoníku
2. Zákon č. 49/1848 Sb. z. pol., ústavní listina rakouského císařství (Pillersdorfova ústava)
3. Zákon č. 150/1849 ř. z., Stadionova ústava
4. Silvestrovské patenty č. 2-4/1852 ř. z.
5. Říjnový diplom č. 226/1860 ř. z.
6. Zákon č. 20/1861 ř. z., únorová ústava
7. Zákon č. 6/1863 ř. z., o tiskovém právu
8. Zákon č. 141/1867 ř. z., kterým se mění základní zákon o říšském zastoupení z 26. února 1861
9. Státní základní zákon č. 142/1867 ř. z., o všeobecných právech státních občanů pro království a země, zastoupené v říšské radě
10. Státní základní zákon č. 143/1867 ř. z., o zřízení říšského soudu
11. Státní základní zákon č. 144/1867 ř. z., o soudcovské moci
12. Státní základní zákon č. 145/1867 ř. z., o výkonu vládní a výkonné moci
13. Zákon č. 146/1867 ř. z., o záležitostech platných pro všechny země Rakouské monarchie a o způsobu jejich projednávání
14. Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého
15. Zákon č. 37/1918 Sb. z. a n., o prozatímní ústavě

16. Zákon č. 61/1918 Sb. z. a n., jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly
17. Zákon č. 138/1919 Sb. z. a n., kterým se mění § 1 zákona o prozatímní ústavě
18. Zákon č. 271/1919 Sb. z. a n., kterým se mění zákon o prozatímní ústavě
19. Zákona č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky
20. Zákon č. 122/1920 Sb. z. a n., podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v Československé republice
21. Zákon č. 123/1920 Sb. z. a n., volební řád do poslanecké sněmovny
22. Zákon č. 124/1920 Sb. z. a n., o složení a pravomoci senátu
23. Zákon č. 125/1920 Sb. z. a n., o volebním soudě
24. Zákon č. 161/1920 Sb. z. a n., o volbě prezidenta republiky
25. Zákon č. 162/1920 Sb. z. a n., o ústavním soudě
26. Zákon č. 193/1920 Sb. z. a n. branný zákon
27. Ústavní zákon č. 236/1920 Sb. z. a n., kterým se doplňují a mění dosavadní ustanovení o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského v Československé republice
28. Zákon č. 243/1920 Sb. z. a n., kterým se mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů
29. Zákon č. 267/1920 Sb. z. a n., o odstranění nevhodných názvů
30. Ústavní zákon č. 293/1920 Sb. z. a n., o ochraně svobody osobní, domovní a tajemství listovního
31. Zákon č. 300/1920 Sb. z. a n., o mimořádných opatřeních
32. Zákon č. 309/1921 Sb. z. a n., proti útisku a na ochranu svobody ve shromáždění
33. Zákon č. 124/1924 Sb. z. a n., o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utrhaní a urážek na cti

Internetové zdroje:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Z%C3%A1kon_na_ochranu_republiky